

## ՅՈՒՑԱԿ ՀԱՅԵՐԵՆ ՉԵՌԱԳՐԱՅ ՄԱՍՆԱՎՈՐ ԱՆՉԱՆՑ

Մեր հանրապետության սահմաններում և նրա սահմաններից դուրս կազմակերպված գիտական արշավների ժամանակ, Մատենադարանի աշխատակիցները նկարագրել են մասնավոր անձանց պատկանող մի շարք ձեռագրեր: Այդ նկարագրությունները, ինչպես և հետազայում նկարագրվելիքները, «Բանքերի» սույն համարից սկսած, մաս առ մաս կհրապարակվեն «Յուզակ հայերեն ձեռագրաց մասնավոր անձանց» ընդհանուր խորագրի տակ:

Նկարագրությունների ներկա խումբը (24 ձեռագիր), որ կատարել են Օ. Եզանյանը (№№ 1—11), Ա. Մնացականյանը (№ 12), Բ. Չուգասոյանը (№№ 13—14), Լ. Խաչիկյանը (№ 15), Փ. Անթաթյանը (№ 16), Ա. Մատթևոսյանը (№№ 17—22) և Ա. Զեյթունյանը (№№ 23—24), մի ընդհանուր սկզբունքով վերամշակել ու խմբագրել է Օ. Եզանյանը:

### 1

#### Տ Ա Ղ Ա Ր Ա Ն

ԺԸ—ԺԹ—XVIII—XIX

Թերթ՝ 16: Նյութ՝ թուղթ: Մեծություն՝ 14,5×11: Դրություն՝ միասյուն: Գիր՝ նոսրգիր, սև թանաքով, խորագրերն ու սկզբնատողերը՝ կարմիր: Տող՝ 11—15: Կազմ՝ չիք:

Վիճակ՝ սկզբից, միջից և վերջից՝ պակասավոր, թերթահան և քայքայված:

Ծանոթ. Ալափարսեցի Դեղամ Ալոյանի ձեռագրերից: Այժմ պատկանում է նրա ավագ որդուն՝ Երևանաբնակ (Շիրակի փողոց, № 13) Եղիշ Դեղամի Ալոյանին:

#### ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹՅՈՒՆ

ա. 1 ա—1 բ. Տաղ սուրբ Աստուածածնին ողբակերպ (ծայրակապ՝ Ի ՂԱՉԱՐԷ)—Ի քէն հայցեմ, ո՛վ տիրածին, /Ամէնօրհնեալ Աստուածածին...

բ. 2 ա—3 ա. Տաղ սուրբ էջմիածնի. Ղազարու (ծայրակապ՝ Ի ՂԱԱՐՈ)—Ի տունս Հայոց կառուցելոյդ զարմանամ, /Ահեղահրաշ մեծի փառացդ յոյժ սոսկամ...

գ. 3 ա—3 ա. [Շարական. Կանոն Շողակաբին]—էջ Միածին Ի Հօրէ և լոյս փառաց ընդ նմա...

դ. 3 բ—4 ա. [Տաղ սուրբ Աստուածածնին (ծայրակապ՝ Ի ՂԱՔԱՐԷ)]—Իսկուհի մայր կոյս Տալիթայ Մարիամ, /Բերկրեալ սրտիւ առ քեզ դամ...



ե. 4բ—4բ. Տաղ Վարագայ, ասացեալ է Մանասէ (ծայրակապ՝ ՄԱՆ)—  
Մեծածայն եղանակաւ գովարանեմք լեառն Վարագայ, /Որ կանգնէր Վասրու-  
րական հանդէհ քարին... (Միայն 3 տուն. թերթ ընկած լինելու հետեանքով  
մնացած տները թափված):

զ. 5ա—5ա. [Տաղ, սկզբից թերի]—...Եւ զանց ուխտաւորց կաթն բղխէ/  
նոցին ի ստեանց կոյս, կոյս Մարինոս...

է. 5բ—6բ. Տաղ Վարդանան[ց], Ղազարէ ասացեալ (ծայրակապ՝ Ի ՂԱ-  
ԶԱՐՈՒՆ—Իսկապէս եկայք լացցուք աղէնարշ սրտիւ ողբերգական, /Վայ և  
եղով կարդասցուք ի վերայ աղգիս Հայկական... (թերթ ընկած լինելու հետե-  
վանքով մնում է թերի):

ը. 7ա—7բ. [Տաղ, սկզբից թերի, պահպանվել է միայն վերջին երեք տնե-  
րը՝ ԽՄՈ ծայրակապով—...] Խնդրեմք առատ բարերարէն, /Երկոցտասան սին  
լուսնդէն, /Գալիլիայ գլխուն վերէն հոտն...

ր. 7բ—8բ. Երգ Աւետեաց աւուր Յարութեան Քրիստոսի Աստուծոյ—Յըն-  
ծայ այսօր եկեղեցի, աւետիս, /Աւուր Զատիկիս, սուրբ պասեքիս, աւետիս...

ծ. 9ա—9ա. [Գրիգորի Նարեկացոյ Տաղ Վարդավառին (սկզբից թե-  
րի)—...] Հով հարեալ գոհար շուշանին, /Այն հարաւա[յ]ին լեռնէն քաղցր  
օղով ցօղեր զշուշանին...

ժա. 9բ—10բ. [Տաղ զղջման (ծայրակապ՝ Ի ՂԱԶԱՐԷ)]—Ի սէր կենցա-  
ղոյս խաբեցա, /Ունայնութեանց հետեցա...

ժբ. 10բ—10բ. Շարական ԳԿ—Ընդ անառակին որդւոյ կեշեմ (գոշեմ) առ  
Հայրըդ գթած...

ժգ. 10բ—11բ. Տաղ Ղազարու ասացեալ է (ծայրակապ՝ Ի ՂԱԶԱՐԷ)—  
Իսկակից Հօր ծնունդ անեղ, /Ամենագօր արքայդ ահեղ...

ժդ. 11բ—11բ. Շարական ԳԶ—Ողորմեա ինձ, Քրիստոս, ողորմութեամբ  
քո...

ժե. 12ա—13բ. Տաղ Վարագա, որ խ... (ծայրակապ՝ ՂԱԶԱՐ)—Ղամբա-  
րաշար անհամեմատ լուսով լցեալ լեառն Վարագայ /Եւ սին լուսոյ երկոյ-  
տասան անդ կառուցեալ լեառն Վարագայ...

ժզ. 13բ—13բ. Շարական ԳԶ—Որ ըլլոյս անճառելի...

ժէ. 13բ—15բ. [Տաղ անխորագիր]—Պարգեատուն ամենեցուն Աստուած  
Որդին /Եւ փառակից Հօր և Որդոյ շնորհաց Հոգին...

ժը. 16ա—16բ. [Տաղ գինւոյ]—Աստուածաստեղծ ծառ անուն որթ, /Յոյժ  
գինաբեր, առատ և յորթ, /Մեղ սեպհական, այլոցն խորթ/, Մեղաց քաւիշ,  
մարդկանց միջնորդ. /Գինի, գինի, մեղ գինի անուն ստուգարանի...

## 2

## Հ Մ Ա Յ Ի Լ

ԺԵ—XV

Ստացող՝ Գրիգոր:

Թերթ՝ 1 (ժապավենածէ): Նյութ՝ թուղթ: Մեծութիւն՝ 160×5,5: Գրութիւն՝  
միասյուն: Գիր՝ բոլորգիր, գեղեցիկ և համաշափ: Վիճակ՝ սկզբից և վերջից՝  
թերի, թանաքը գունաթափված:



Ծանոթ. Ալափարսեցի Գեղամ Ալոյանի ձեռագրերից: Այժմ պատկանում է նրա ավագ որդուն՝ Երևանաբնակ (Շիրակի փողոց, № 13) Նղիշ Գեղամի Ալոյանին:

## ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹՅՈՒՆ

ա. (Սկզբից բերի)—...հատանես, թէ զուժն տանես, թէ ընդ այր և ընդ կինն ատելութեան, արկանես...

բ. Աղոթք վասն պանպանութեանն, Առաքել վարդապետէ ասացեալ է (ծայրակապ՝ ՏԷՐ ԱՌԱՔԵԱԼ)—Տէր և փրկիչ Յիսուս Քրիստոս, /Հօր հառադայթ և լոյս փառաց...

գ. Այլ և նորին Աղոթք առ Երկնային զօրսն—Սուրբ և սիրեցեալք յամենասուրբ Երրորդութենէն հոգիք հարկաւորք...

դ. (Աղյուսակ՝  $18 \times 5 = 90$  վանդակներով. Ա վանդակի մէջ՝ «նալվատարա», Դ վանդակի մէջ՝ «Սէ շահի»):

ե. Բ. Յուլին և իւր աստղն Զորհանն է, յօրն յուրբաթ...

զ. Աղոթք զկնի ազատութեան—Աղաչեմ զքեզ, Տէր Աստուած ամենակարող... (անավարտ):

է. Աղոթք զօրաւոր և ախոյեան ընդդէմ չար դիւաց... և պանապան ծառայիս Աստուծոյ Գրիգորին—Կարգամք առ քեզ, Տէր, հայր տեառն մերոյ Յիսուսի Քրիստոսի... (վերջից պակասավոր):

## ՀԻՇԱՏԱԿԱՐԱՆ

Աղոթքների վերջում՝ «Գրիգոր»:

## 3

## Հ Մ Ա Յ Ի Լ

Թաղ (Շառախ)

ՌՃԾԶ—1707

Գրիչ՝ Ստեփանոս սարկաւագ: Ստացող՝ Արօ:

Թերք՝ 1 (ժապավենաձե): Նյութ՝ թուղթ: Մեծութիւն՝  $651 \times 10,5$ : Գրութիւն՝ միասլուն: Գիր՝ բոլորգիր, խոշոր:

Մանրանկարչութիւն՝ Կիպրիանոս և Ուստիանէ, Մարիամ Աստվածածին, Գրիգոր Նարեկացի, Հրեշտակապետներ, Պողոս և Պետրոս, Հիսուս, Գեորգ Զորավար: Զականտազարդ և զարդադրեր՝ կարմիր, կապույտ և դեղին գույներով:

Ծանոթ. Ալափարսեցի Գեղամ Ալոյանի ձեռագրերից: Այժմ պատկանում է նրա ավագ որդուն՝ Երևանաբնակ (Շիրակի փողոց, № 13) Նղիշ Գեղամի Ալոյանին:

## ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹՅՈՒՆ

ա. (Սկզբից պակասավոր)—...հաւատացին յանուն նորա: Ոյք ոչ յարենէ և ոչ ի կամաց մարմնոյ...

բ. Աւետարան ըստ Մատ[թ]էոսի—Եւ մտեալ ի Կափառնայումն...



- գ. Աւետարան ըստ Մարկոսի—Մինչև նա զայն խօսէր...
- դ. Աւետարան ըստ Դուկասու վասն բժշկութեան—Եւ եղև ի միւսում շաբաթին...
- ե. Աղօթք սրբոյն Կիպրիանոսի և Յուստիանէ կուսին— Ես Կիպրիանոս...
- զ. Մաղբանք առ ամենասուրբ կոյսն Մարիամ Աստուածածինն— Ո՛վ ամենասուրբուհի Աստուածածին...
- է. Աղօթք սրբոյն Գրիգորի Նարեկայ վարդապետին, զոր ասացեալ է վասն կախարդաց...—Որդի Աստուծոյ կենդանոյ...
- ը. Նորին սրբոյն Գրիգորի Մաղբանք զօրաւոր [զ]արհուրանաց գիշերոյ— Ընկալ քաղցրութեամբ, Տէր Աստուած հօր, զդառնացողիս զաղաշանս...
- ր. Այս են անուանք սուրբ հրեշտակապետացն...—Յիշեա զսուրբ Աստուածածինն, զի նա է դեղ զխացաւի...
- ժ. Գիր քաղի... —Սուրբն Պետրոս և սուրբն Պօղոս և սուրբն Շիղաթ...
- ժա. Տէր Առաքել վարդապետի ասացեալ զաղօքս... —Տէր և փրկիչ Յիսուս Աստուած, լճօր ճառագայթ և լոյս փառաց...
- ժբ. Գիր վասն կարմիր քամու... —Եւ Յիսուս արհնեաց ըզԱրգար...
- ժգ. Գիր վասն խոցի... —Երդմնեցուցանեմ զքեզ ի շորս զլուխ Աւետարանն...
- ժդ. Գիր շոր խոցի... —Տէր Աստուած մեր երթար յերուսաղէմ...
- ժե. Գիր ղօլքնչի... —Յամբար, յամբար, փարարդիզար...
- ժզ. Գիր զխացաւի... —Տէր մեր Յիսուս Քրիստոս էառ զՅովանէս...
- ժէ. Գիր շաւ աշիչ... —Գայր գետն Յորդանան...
- ժը. Աղօթք առ ամենայն սուրբ[ս]ն... —Բարեխօսութեամբ սուրբուհոյ Աստուածածնին...
- ժր. Աղաշանք առ սուրբ Խաչն... —Բարեխօսութեամբ անբարբառ բարեխօսին...
- ի. Գիր քաղցրութեան աւագաց և պարոնաց— Մամիլ խաթայ, շամիթայ, աշումիթայ...
- իա. Գիր ջերման այս է... —Ասէ Միանոս. Թող վասն Աստուծոյ...
- իբ. Գիր յորժամ կինն շատ յերկարի ի ծննունդն... —Ունահատ և հուրազդայ և մաքուրարայ...
- իգ. Գիր քաղցրութեան և երեսախտութեան—Որպէս Հայր Աստուած յառարումն Որդոյ քաղցրացաւ...
- իդ. Գիր վասն կահարդաց և աղանդաւորաց—Յանուն սրբոյն Սարգսի Զօրայվարին և որդոյ նորայ Մարտիրոսին...

### ՀԻՇԱՏԱԿԱՐԱՆ

ա. (Վերջում, գրչի ձեռնով). Կարանոսս յիշատակ է Առօին, ծնողացն՝ Յուսէփին, Կուլիվարդին, կնոջն՝ Եղիսին, որդոցն՝ Յակօրին, Սարուսանին, Մարհասին. ամէն: Գրեցաւ սուրբ Կարիանոսս ձեռամբ Ստեփանոս սարկաւագի, յերկիրս Շատախ, ի քաղաքն Թաղ, թվին ՌՃԾԶ (1707): Որ կարդայք, ասացէք զԱստուած ողորմին. ամէն:

բ. (Սկզբում, այլ ձեռնով). Փրկեսցէ... զծառայն Աստուծոյ ըզԱռօն, կողակցուն՝ Եղիսին, որդոց՝ Սարուսանին, Մարհասին. ամէն:



## ՀՄԱՅԻԼ

ԺԸ—XVIII

Ստացող (հետագայի)՝ Հայրապետի որդի Յարութին:

Թերթ՝ 1 (ժապավենաձև): Նյութ՝ թուղթ: Մեծություն՝  $472 \times 8,8$ : Գրություն՝ միասյուն: Գիր՝ նոսրգիր:

Մանրանկարչություն՝ Ավետում, Ծնունդ, Ս. Ներսես, Քառասունօրյա դալուստ, 12 առաքյալներ, Խաչելություն, Մարիամ Աստվածածին, Գաբրիել հրեշտակապետ, Իսահակի զոհաբերումը, Գեորգ Զորավար, Սարգիս Զորավար, Հիսուսի փորձությունը սատանայից:

Վինակ՝ վնասված և վերջից պակասավոր:

Մանր. Ալափարսեցի Գեղամ Ալոյանի ձևազրերից: Այժմ պատկանում է նրա ավագ որդուն՝ Երևանաբնակ (Շիրակի փողոց, № 13) Եղիշ Գեղամի Ալոյանին:

## ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹՅՈՒՆ

ա. Աղոթք սրբոյն Ներսեսի հայրապետի ասացեալ—Հաւատով խոստովանիմ...

բ. Աղոթք վասն կապանաց դիաց... —Թագաւոր հզօր, ապաւէն ծարաւելոց...

գ. (Բարեխօսութիւնք սրբոց Յովհաննու Կարապետի, Ստեփաննոսի Նախակայի և Գրիգորի Լուսաւորչի):

դ. Աղոթք հրեշտակաց— Գաբրիէլ, Միքայէլ, Ռաֆայէլ...

ե. Մաղրանք սրբոց զօրականացն—Բարեխօսութեամբ սրբոյն Գէորգայ...

զ. Մաղրանք սրբոյն Սարգսի Զօրայվարին—Երջանիկ մեծ զօրականն...

է. Կապք բաղի—Սուրբն Սիովն, սուրբն Սիսի և սուրբն Սիսիանէ...

## ՀԻՇԱՏԱԿԱՐԱՆ

(Աղոթքների վերջում այլ ձևով). Հայրապետի որդի Յարութին:

## Ո Ւ Ր Բ Ա Թ Ա Գ Ի Ր Ք

Քառականց գլուղ (Ռշտունիք)

ԺԷ—XVII

Գրիչ՝ Ստեփաննոս կղերիկոս: Ստացող՝ Յովհաննէս:

Թերթ՝ 142: Պրակ՝ Ա—ԺԲ $\times$ Ց (ԺԲ՝ 5)+Թ—Ի $\times$ Ց (ԺԶ՝ 5): Նյութ՝ թուղթ, մահիկանշան լուսադրոշմով: Մեծություն՝  $11,2 \times 8$ : Գրություն՝ միասյուն: Գիր՝ բուրդգիր, խորագրերն ու սկզբնատողերը՝ կարմիր: Տող՝ 11: Կազմ՝ դրոշմադարդ սև կաշի, կաշվե դռնակով, միջուկը՝ տախտակ, աստառը՝ շիբ, դռնակի աստառը՝ կարմիր կտավ: Ա փեղկի կենտրոնում արծաթե փորրիկ խաչ՝ «ՇուշԱն» մականգրությամբ: Պահպանակ՝ սկզբում 2 (Ա—Բ) և վերջում 4 (Գ—Զ)



թերթ թուղթ, հետազայի հիշատակագրություններով և հավելագրություններով:

Վինակ՝ թրջված, կեղտոտված, տեղ-տեղ թանաքի աղդեցությամբ զրազաշտը գունափոխված:

Մանր. Ալափարսեցի Գեղամ Ալոյանի ձևագրերից: Այժմ պատկանում է նրա ավագ որդուն՝ Երևանաբնակ (Շիրակի փողոց, № 13) Եղիշ Գեղամի Ալոյանին:

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹՅՈՒՆ

ա. 1ա—16ա. Ուրբաթ և կամ չորեքշաբաթի օր տանին զնիանդն ի դուռն եկեղեցոյն... — Կարգամբ առ քեզ, Հայր Տեառն մերոյ...

բ. 16ա—22ա. [Աղօթք]—Անսկիզբն Աստուած, Հայր սուրբ...

գ. 22բ—42ա. Երդումն և բժշկութիւն հոգոյ և մարմնոյ—Յանուն մերոյ Յիսուսի Քրիստոսի...

դ. 42ա—57ա. Աւետարան Մա[տ]թէոսի—Եւ մտեալ Կառափնայումն...

ե. 57ա—63ա. Պատմութիւն սուրբ կուսին Յուստիանէ—Յայնժամ կայր ի յԱնտիոք քաղաք...

զ. 63ա—69ա. Մաղքանք առ ամենայն սուրբսն—Բարեխօսութեամբ սըրբունոյ Աստուածածնին...

է. 69բ—71բ. Վերստին յաւելուած կրկին (Աղօթք սրբոյն Գրիգորի Նարեկայ վարդապետին... վասն կախարդաց...)—Որդի Աստուծոյ, կենդանի աւրհնեալդ ամենայնի, Հօրդ ահաւորի...

բ. 72ա—83ա. Աղօթք սրբոյն Փոկասու հայրապետին—Յիսուս Քրիստոս, Որդի Աստուծոյ, Տէր իմ և Աստուած...

բ. 88ա—91ա. Գիր ամենայն ցեղ զանի—Առ պաւաղա դանակի, Գ սերէն և Գ բեկեղն...

ժ. 91ա—91ա. Ամենայն ցառց վերայ—Այլ պահպանութիւն... ի վերայ պիտոյն ծառայիս...

ժա. 91բ—96բ. Մաղքանք առ սփանչեալգործ Սուրբ նշանն Քրիստոսի—Բարեխօսութեամբ սուրբ և աստուածային նշանացն Քրիստոսի...

ժբ. 96բ—105ա. Գիր անահաւրի կարգայ—Ես Պօղոս հալածիչ...

ժգ. 105բ—108բ. Ի յաւուրս ուրբաթի, որ զՏէր մեր խաչեցին—Աստուածածին ի դէմ խաչին լկայր, հառաչէր կողկողազին...

ժդ. 109բ—111բ. [Աւետարան ըստ Մարկոսի]—Եւ եղև նմա ի շաբաթու...

ժե. 112ա—116բ. Մաղքանք զարհուրանաց զիշերաց Գրիգորի Նարեկացւոյ—Ընկալ քաղցրութեամբ, Տէր Աստուած հղօրս...

ժզ. 116բ—118բ. Այս Աստուծոյ անուն է՝ ՀԲ լեզու է—Մերնիթոյս, Ակիաւասթէր, Միսիա, էմանուէլ...

ժէ. 119ա—120բ. Աւետարան ըստ Մատթէոսի—Մինչդեռ նա զայն խօսէր...

ժբ. 120բ—122բ. Աւետարան ըստ Մարկոսի—Մինչդեռ անցանէր ընդ այն...

ժբ. 122բ—131ա. Աւետարան ըստ Մարկոսի—Եւ անտի յարուցեալ եկն ի սահմանս Տիրոսի...



ի. 131բ—134բ. Վերստին յաւելուած կրկին հեծութեան (Աղօթք Գրիգորի Նարեկացոյ)—Տէր Աստուած գթութեան...

իա. 134բ—138բ. Վերստին յաւելուած (Աղօթք Գրիգորի Նարեկացոյ)—Բժշկական կրթութիւն...

## ՀԻՇԱՏԱԿԱՐԱՆ

### 1. Գրչի

138բ. Փա՛ռք...

139ա. Արդ, գրեցաւ սուրբ Ուրբաթագիրքս ի լաւ և ըստոյդ Բ (2) օրինակէ՝ ձեռամբ յոգնամեղ, տրուպ և անիմայ և յամայի յիմաստութենէ, ի շընչին և անպիտան ի Ստեփաննոս կղերիկոսէ տոմիս գծագրողի: Արդ, շնորհիւ տեառն|| (139բ) սկսայ և ողորմութեամբ նորին աւարտեցի զսա յերկիրն Էդրշտունեաց, ի գիւղն Բառականց, ընդ հոգանեաւ Սուրբ Աստուածածնին և Յակոբայ Սրբոյն՝ դէմ աստուածապահ՝ կղղոյն Աղբամարայ մեծ Աթոռոյ Արամեանս տոխմի, և ի|| (140ա) կաթողիկոսութեան սրբոյ տեառն Գրիգորի դիտապետի, Ամենայն Հայոց երկրորդ լուսաւորչի, և ի քահանայութեան մերումս եկեղեցական զնդի և սրբոյ տաճարիս սպասաւորի Տէր Աւետիսի սրբասիրի, Տէր Ստեփաննոսի՝ գրքիս ստացողի,|| (140բ) Տէր Գրիգորիսի խոհեմականի, Տէր Կարապետի մեծի... (մեկ բառ անընթեռնելի), Տէր Սարգսի յոյժ աշխատողի, Տէր Յովանիսի արագ ընթերցողի, որք կան ի սպասաւորութիւն սրբոյ տաճարիս, զոր և Տէր Աստուած մեր ընդ ԻԴ (24) քահանայիցն դասակից|| (141ա) արասցէ զսոսա. ամէն: Այլ և ցանկացող եղեալ այսմ աստուածատունկ բուրաստանիս հաւատարիմ այրն Աստուծոյ Յովանէսն և կողակիցն իւր՝ Ասլխանին, որ ըստացաւ զսուրբ գիրքս ի հալալ վաստակոց իւրեանց՝ յիշ|| (141բ) ատակ հոգոց իւրոց և ամենայն արեան մերձաւորաց նոցա. ամէն: Ո՛վ լուսնդեալ երամ դասք քահանայից, և որք հանգիպիք ամա կարդալով և կամ օրինակելով, յիշեցէք և Աստուած ողորմի ասացէք մարտկան Յովանէսին, կողակից Հանրէկուն, հօրն՝ Նախապետին, մօրն՝ Գարիսանի, կողակցուն՝ Ասլխանին, որդոյն՝ Խղաթին, եղբօրն՝ Տէր Ստեփաննոսին, կողակցուն՝ Շաղգադին, որդոյն՝ Մարտիրոսին, միւս եղբօրն՝ Փոխանին, կնոջն՝ Մանուշակին, որդոյն՝ Մանուկին, միւս եղբօրն՝ Մուրատին և կնոջն՝ Կիմաթին, և որդոց և զստերաց նոցին, և Սիմօին. ամէն: Արդ, ես Յովանէս ետի զսուրբ գիրքս յիշատակ ի դուռն Սուրբ Աստուածածնին, և թէ որ ծախէ կամ գրաւ դնէ, նայ զանէժքն Յուդայի և Կայենի աոցէ. ամէն:

### 2. Հետազայի

(Պնպնկ Ա). Վեցհազարեակ Սողոմոնի: Գրեցաւ զայս Սողոմոնին Վլենդիկ քաղաքն: Յերուսաղէմայ զամենայն շար, պիղծ ցաւոց քննութիւն առաւ շարաց զնդից և բանից զամենայն շարացն և պահից տաճարի Սողոմոնի, մինչև զալլուտն] Քրիստոսի: ՌՃԾԴ (1705) ամի, 5 օգոստոսի:



## Ս Ա Ղ Մ Ո Ս Ա Ր Ա Ն

ԺԵ—XV

Գրիշ՝ Գրիգորիս:

Քերթ՝ 175: Նյութ՝ թուղթ: Մեծություն՝  $8,8 \times 6,2$ : Գրություն՝ միասյուն: Գիր՝ բոլորգիր (1—14, 19—175), նոտրգիր (15—18), սև թանաքով, խորագրերը, սկզբնատողերը՝ կարմիր, մեծատառերը՝ կարմիր և կապույտ: Տող՝ 17: Կազմ՝ սև կաշի, միջուկը՝ տախտակ, աստառ՝ թուղթ:

Մանրանկարչություն՝ 14բ, 54բ, 83բ, 149բ, բոլորն էլ եղծված. ճակատագարդ՝ 15ա, 55ա, 84ա, 118ա, 150ա. լուսանցագարդ և զարդագիր՝ բազմաթիվ:

Վիճակ՝ սկզբից և վերջից պակասավոր, գունաթափ և հիվանդ: Մանրանկարները անճանաչելիորեն եղծված, կազմի կաշին քայքայված:

Ծանոթ. Ալափարսեցի Գեղամ Ալոյանի ձեռագրերից: Այժմ պատկանում է նրա ավագ որդուն՝ Երևանաբնակ (Շիրակի փողոց, № 13) Եղիշ Գեղամի Ալոյանին:

## ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹՅՈՒՆ

1ա—175բ. [Սաղմոս Դավրի: Սկ. ԻԸ, 8—Ձայն Տեառն շար] Ժէ դանասլատն...

## ՀԻՇԱՏԱԿԱՐԱՆ

54ա. Ձանարժան Գրիգորիսա աղաշեմ չիշել ի Տէր Քրիստոս Աստուած:

## Ո Ի Ր Բ Ա Թ Ա Գ Ի Ր Ք

ՌՃՀԹ—1730

Քերթ՝ 16: Նյութ՝ թուղթ: Մեծություն՝  $8 \times 5,4$ : Գրություն՝ միասյուն: Գիր՝ բոլորգիր (1—15), նոտրգիր (16ա), սև թանաքով, խորագրերը, սկզբնատողերն ու մեծատառերը՝ կարմիր: Տող՝ 10: Կազմ՝ կաշի, միջուկը՝ տախտակ, աստառ՝ բամբակե գործվածք. Ա փեղկի աստառը ծածկված սպիտակ թղթով, Բ փեղկի աստառը՝ ձեռագրիս 16-րդ թերթով: Մանրանկարչություն՝ 10ա, 11ա:

Վիճակ՝ սկզբից, միջից և վերջից պակասավոր և թերթահան. եղած թերթերը խառնված, զրույթունը խունացած, նկարները եղծված:

Ծանոթ. Ալափարսեցի Գեղամ Ալոյանի ձեռագրերից: Այժմ պատկանում է նրա ավագ որդուն՝ Երևանաբնակ (Շիրակի փողոց, № 13) Եղիշ Գեղամի Ալոյանին:

## ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹՅՈՒՆ

Թերթերը խառնված լինելով, տեղում հնարավորություն չունեցանք վերադասավորելու և բովանդակությունը պարզելու:



## ՀԻՇԱՏԱԿԱՐԱՆ

## Գրչի

16ա (նոսրգրով, սկզբից բերի).

////////////////////// զսա արցէ,  
 Խաղաղութիւն վայելեսցէ,  
 Որ շարն իւր պատահեսցէ,  
 Խորհուրդ բարին կատարեսցէ,  
 Ի խորին ծերութեան հասցէ,  
 Յարքայութեան ժառանգեսցէ. ամէն:

Գրեցաւ Հմայիլս Թին ՌՃՀԹ (1730)-ին է:

## 8

## Ո Ի Ր Բ Ա Թ Ա Գ Ի Ր Ք

ԺԷ-ԺԸ—XVII-XVIII

Թերք՝ 13: Նյութ՝ թուղթ: Մեծություն՝  $7,2 \times 4,8$ : Գրություն՝ միասյուն:  
 Գիր՝ նոսրգիր, սև թանաքով, խորագրերը՝ կարմիր: Տող՝ 11: Կազմ՝ չիք, դրո-  
 ված № 7-ի կազմի մեջ:

Մանրանկարչություն՝ մի քանի թռչնազրեր:

Վիճակ՝ սկզբից, միջից և վերջից պակասավոր, մնացյալը թերթահան:

Ծանոթ. Ալափարսեցի Գեղամ Ալոյանի ձեռագրերից: Այժմ պատկանում  
 է նրա ավագ որդուն՝ Երևանաբնակ (Շիրակի փողոց, № 13) Եղիշ Գեղամի Ա-  
 լոյանին:

## ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹՅՈՒՆ

Թերթերը խառնված լինելով, տեղում հնարավորություն չունեցանք վե-  
 րագրասավորելու և բովանդակությունը պարզելու:

## 9

## ՄԱՍՈՒՆՔ ՆՈՐ ԿՏԱԿԱՐԱՆԻ

ԺԳ—XIII

Թերք՝ 38: Նյութ՝ մազաղաթ: Մեծություն՝  $20 \times 15$ : Գրություն՝ երկսյուն:  
 Գիր՝ մանր, համաչափ բոլորգիր, սև թանաքով, խորագրերն ու սկզբնառողները  
 կարմիր և ոսկի: Տող՝ 22: Կազմ՝ մոմլաթ:

Մանրանկարչություն՝ լուսանցազարդեր և զարդագրեր, կարմիր, կապույտ  
 կանաչ և ոսկի:



Վինակ՝ սկզբից, միջից և վերջից պակասավոր. պահպանված թերթերը քայքայված, սեպած, գունաթափված և թերթերը խառնված:

Ծանոթ. Ալափարսեցի Գեղամ Ալոյանի ձեռագրերից: Այժմ պատկանում է նրա ավագ որդուն՝ Երևանաբնակ (Շիրակի փողոց, № 13) Եղիշ Գեղամի Ալոյանին:

#### ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹՅՈՒՆ

1. 13աբ. [Գործք Առաքելոց. ԺԶ, 10—24—...] *հտես, վաղվաղակի խընդրեցար ելանել ի Մակեդոնիայ... զնոսա ի ներքին բանտն:—* 20աբ [Գործք Առաքելոց. Ի, 4—20—...] *և Սեկունդոս, և Գայիոս Դերրեցի... չպատմել ձեզ և ուսուցանել:—* 1ա—12ա. [Գործք Առաքելոց. Ի, 38—ԻԸ, 32—... տե] *սանելոց են զերեսս նորա... ամենայն համարձակութեամբ:*

2. 12բ. Յառաջաբան Երանեցունցն Կարողիկեայց— *Ի փոքունս փոքումբ... աղաչեմ չլինել:*

ա. 14ա. [Նախադրութիւն Կարողիկեայ քղքոյն Յակոբայ]— *Քանզի ինքն իսկ Յակոբոս գրէ.. ուսուցանէ յաղագս զանազան փորձութեանց:—* 14ա—15բ. Թուղք Յակոբայ (Ա, 1—26)— *Յակոբոս Աստուծոյ և Տեառն Յիսուսի Քրիստոսի ծառայ... Եթէ որ կամիցի կրանաւոր լինել և ոչ սան[ձահարեսցէ]:—* 16ա—19բ. [Թուղք Յակոբայ. Բ, 12—Ե, 14]—*Այնպէս խաւեցարուք... կոչեսցեն զերիցունս եկեղեցւոյն:*

բ. 21ա—27ա. [Թուղք Պետրոսի առաջին. Ա, 3—Ե, 44—...] *Աւրհնեալ է Աստուած... խաղաղութիւն ընդ ձեզ ամենիսեան՝ որ էք ի Քրիստոս Յիսուս... ամէն:*

գ. 27ա—28ա. Գլուխք Երկրորդ քղքոյն Պետրոսի—*Վասն կոշման հաւատովք... առաքինութեամբ:—* 28աբ. Նախադրութիւն Երկրորդ քղքոյն Պետրոսի— *Ջայս դարձեալ... կատարէ զթուղթն:—* 29ա—32ա. [Թուղք Պետրոսի Երկրորդ. Ա, 13—Գ, 18—...] *Համարիմ մինչդեռ եմ ի մարմնի աստ... նմա փա՛ռք և այժմ և յարն յաւիտենից. ամէն:*

դ. 32աբ. Գլուխք առաջին քղքոյն Յովնաննու— *Աւետարանական աստուածախաւսութիւն... իւրաքանչիւր հասակաց:—* 33ա—34բ. [Թուղք Յովնաննու առաջին. Ա, 3—Բ, 24—...] *մեզ և մեր հաղորդութիւնն իցէ... իսկ զբանէն լուարուք:*

3. 35ա—38բ. [Յայտնութիւն Յովնաննու. Բ, 16—Գ, 13—... վաղ] *վաղակի և պատերազմեցայ... և աստեղբ Երկնից թաւ[թափեցան]:*

Ստացող՝ Մաղաքիա:

Թերթ՝ 1 (ժապավենածե): Նյութ՝ թուղթ. Մեծութիւն՝ 646×8,1: Գրութիւն՝ միասլուն: Գիր՝ նոսրգիր:



Մանրանկարչություն՝ Հիսուս Քրիստոս, Մարիամ և Հիսուս, Խաչելություն, Հովհաննես Մկրտիչ, Ստեփաննոս Նախավկա, Գրիգոր Լուսավորիչ, Գաբրիել և Միքայել հրեշտակապետներ, Սարգիս Զորավար, Աստուած և տասներկու առաքյալներ: Գեորգ Զորավար, Մատթեոս ավետարանիչ, Արրահամ և Իսահակ, Բժշկություն դիվահարի, Քրիստոս և սատանա (փորձություն):

Վիճակ՝ բավարար: Սկզբից և վերջից պակասավոր:

Ծանոթ. Պատկանում է Նուխի քաղաքի բնակիչ Վասիլի Սարգիսովիչ Մուրադյանին: Նկարադրման պահին գտնվում էր իր փեսայի՝ Յուրիկ Եվդենիկ Պոսոխովի մոտ:

#### ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹՅՈՒՆ

Սովորական հմայիլ է, սկզբից և վերջից պակասավոր: Սկ. «[հրե]շտակաց և մարդկան և ամենյան հղելոց, և ողորմեա քո արարածոց»:

#### Հ Ի Շ Ա Տ Ա Կ Ա Ր Ա Ն

(Աղոթքների վերջում). Մաղափա:

11

#### Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

Արգրում

ՌՃԹ — 1660

Ստացող՝ Աւետիս:

Թերք՝ թերթակաված չէ: Նյութ՝ թուղթ: Մեծություն՝ ? : Գրություն՝ երկսյուն: Գիր՝ բոլորգիր: Տող՝ ? : Կազմ՝ անդարդ սև կաշի, միջուկը՝ տախտակ, աստառը՝ սպիտակ կտավ (միայն Ա. փեղկը՝ պատված ձեռագրի թղթով): Ա. փեղկի վրա ամրացված 1 խաչ՝ 5 ակով, 4-ը՝ բալադույն, 1-ը՝ կապույտ և բազմաթիվ փլաքներ, որոնց մեջ 1 խաչ՝ 5 ակով, 3-ը՝ կանաչ, 2-ը՝ կարմիր:

Մանրանկարչություն. Խորան՝ 10 Եվսեբիոսի թղթով և համարաբառ կանոններով: Ավետարանիչներ՝ 4, կրտսերորդան՝ 4: Լուսանցադարձեր և զարդադրեր: Գույներ՝ միագույն կարմիր:

Վիճակ՝ բավարար: Սկզբից թերի: Խոնավությունից լուսանցային մասերը զուսափոխված, տեղ-տեղ փոքրիկ պատռվածքներ և զանազան բծեր: Կազմի երկրորդ փեղկի տախտակը կիսով չափ կոտրված բնկած:

Ծանոթ. Նախապես պատկանել է Սպիտակի շրջանի Սարահարթ գյուղի բնակչուհի Գայանե մայրիկին, այժմ գտնվում է նույն գյուղում՝ Շաշլու (Սաշլու) տատիկի մոտ:

#### ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹՅՈՒՆ

ա. Թուղթ Եսեբի առ Կարպիանոս:

բ. Համարաբառ Կանոն Ա.—Ժ:

գ. Աւետարան ըստ Մատթեոսի (սկ. Ե, 45. «[բա]րեաց և ածէ անձրև...»):

դ. Աւետարան ըստ Մարկոսի (սկզբում՝ «Գլուխք» և «Նախադրութիւնք», վերջում՝ «Յարուցեալ Յիսուս»):

ե. Աւետարան ըստ Դովասու (սկզբում՝ «Գլուխք» և «Նախադրութիւն»):

զ. Աւետարան ըստ Յովհաննու:



## ՀԻՇԱՏԱԿԱՐԱՆ

## 1. Գրչի

(Վերջում). Յիշեսցիք ի մարրափայլ յաղօթս ձեր զստացող սուրբ Աւետար[ան]ին՝ զբարեմիտ կին զՇահգաւեան, և զհայրն իւր՝ զԴիլան, և զորդին իւր՝ զԷլիքեկին, Ղուկասն, Յովանէսն, զՀայրանն, Շահրիստանն, Խանգաւանն, զՅարութիւնն, Շահգաւան, Միրին, Այլախարունն, Սառան և ամենայն արեան մերձաւորքն իւր: Ո՛վ որ կարդայք կամ աւրինակէք, մէկ լի սրտիւ ողորմի աւագէք Շահգաւին և իւր նշեցելոցն. ամէն: Եւս առաւել անմեղ բրիստոնեան զԱւետիսն, որ եկեալ ի գեղեցկաշէն քաղաքս Թէոդուպօլիս, որ այժմ Արզումասի, եղև պատճառ բարութեան՝ գնեաց զսուրբ Աւետարանս յիշատակ Շահգաւին հոգւոյն, և տարեալ եղ իւրեանց գեղն՝ յերիախօռնուխ, յերկիրն Բաւեղոյ, ի թվականիս ՌՃԹ (1660): Ո՛վ որ հանդիպիք, յիշեցէք ի Քրիստոս:

## 2. Հետագայի

(Կից գրչի եիշատակաւանին, նոտրգիր). Որ տվաւ Յակոբն ի Տէր Պետրոսին յիշատակ յիւրանց հոգոյն Յակոբին, յորիւ կողակցին՝ Սառին, որդի՝ Կօրկին, յեղբայր՝ Վարսիմի: Ո՛վ որ ծախէ կամ գարավէ, ԳՃԿԶ հայրապետաց նշոված եղիցի, մաս Յութայի առցէ և զպատնիոս Կայսեն յառ|||

12

Մ Ա Ս Ն Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն Ի

ԺԵ—XV

Թերք՝ 4: Նյութ՝ թուղթ: Մեծութիւն՝ 19×13: Գրութիւն՝ երկսյուն: Գիր՝ բոլորգիր: Տող՝ 26:

Վիճակ՝ բավարար:

Ծանոթ. պատկանում է Ախուրյանի շրջանի Զրառատ գյուղի բնակչուհի ութսունամյա Խանում Արենի Մինասյանին: Բերված է Մուշից 1915 թ. գաղթի ժամանակ:

ԲՈՎԱՆԳԱՌԻԹՅՈՒՆ

1ա—4բ Աւետարան քստ Յովհաննու (ԺԵ, 17—20):

13

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

Աղբամար

ՊՂԸ—1449

Գրիչ և ծաղկող՝ Գրիգոր: Ստացող՝ Մկրտիչ:

Թերք՝ թերթակալված չէ: Նյութ՝ թուղթ: Մեծութիւն՝ 25,7×16,6: Գրութիւն՝ երկսյուն: Գիր՝ բոլորգիր: Տող՝ ? : Կազմ՝ կաշեպատ տախտակ. առաջին փեղկի վրա մետաղյա 7 խաչեր: Պահպանակ՝ 2+2, մագաղաթ:



Մանրանկարչություն՝ Ավետում, Ծնունդ, Քառասնորյա գալուստ, Մկրտություն, Պայծառակերպություն, Հարություն Ղազարու, Մուտք Երուսաղեմ, Վերնատուն, Մատնություն, Խաչելություն, Հարություն, Համբարձում, Հոգեգալուստ: Ավետարանիչներ՝ Մատթեոս, Մարկոս, Ղուկաս, Հովհաննես: Խորաններ՝ 10, կիսախորաններ՝ 4, լուսանցազարդեր և զարդագրեր:

Վիճակ՝ բավարար:

Ծանոթ. Պատկանում է Հրազդանի Զրառատ թաղամասի բնակիչ Վազգեն Համազասպի Բեգլարյանին: Վ. Բեգլարյանը ձեռագիրը ժառանգել է իր պապերից, որոնք գաղթել են Պարսկաստանի Խոյի շրջանի Աղաջուղ գյուղից անցյալ դարի սկզբներին: Հայտնի է «Կարմիր Ավետարան» անունով:

## ՀԻՇԱՏԱԿԱՐԱՆ.

### 1. Գրչի

Եւ արդ, ես յետինս ի գրչաց և անարժանս ի կարգաւորաց՝ սուտանուն Գրիգոր, հրաման առեալ ի պատուիրանադիր առաքելական բանէն, որ ասէ. Յոր կոչումն կոչեցար, ի նմին կացջիբ: Եւ արդ, իմ ոչ բերելով զայսպիսի վրտահութիւն, այլ ունայն յամենայն բարեաց և թափուր, այլ յուսամ ի մարդասիրութիւն Աստուծոյ, զի յիմ բազում մեղացն թողութիւն արասցէ:

Արդ, գրեցաւ Աւետարանս ի կղզիս Աղբամար, ընդ հովանեաւ Սուրբ Խաչիս և Սուրբ Նշանացս, ի հայրապետութեան Տեառն Զափառիայի և ի թուին Հայոց ՊՂԸ (1449), ձեռամբ յոգնամեղ Գրիգոր՝ սոսկանուն քահանայի: Եւ իմ անընդունակ գոլով յարուստ գրչութեան և բազում մեղացն ցնորիւր պաշարեալ, այլ ըստ կարի մերում, զոր պարգևեաց մեղ մարդասէր հոգին, բազում աշխատանաւ գրեաց անարժան ձեռօք իմովք, կենաւ տառապանաւ և բազում պանդրխտութեամբ ի դառն և ի վշտաբեր ժամանակիս:

Արդ, որ ճաշակէք յաստուածային բուրաստանէս և յամենալի սեղանոյս, որք պատահիք սմա տեսութեամբ և ընթերցմամբ, յիշեցիք յաղաթն ձեր զյառաջ յիշեցեալ ստացող զՄկրտիչն, և զեղբայրն իւր՝ զՄելիքսէր, զհայրն իւրեանց՝ զԲաղդասարն, և զմայրն՝ Շնոհատրն, և զթոռունք իւրեանց՝ զՍարգիս սարկաւազն, և զեղբայրն իւր՝ զՅովանէ, և զհաւրեղբաւր որդիքն իւր՝ զԿիրակոսն և զԹումայ, և զամենայն արեան մերձաւորս առ հասարակ յիշեցէք ի Քրիստոս, և Աստուած զձեզ յիշէ յիւր միւս անգամ գալուստն. ամէն:

Ընդ նոսին և զանպիտան ա||| Գրիգոր գծագրող սորա, և ծնօղին մեր՝ զԽաչիկ... (մեկ էջ անուններ):

### 2. Հետագայի

ա. (Առաջին էջի վրա ՌՃԿԹ (1713) քվականի անընթեռնելի հիշատակագրություն):

բ. (Վերջին էջի վրա). Զվերջին ստացող սուրբ Աւետարանիս՝ զՄերիչան, որ՝ ազատեաց դսուրք Աւետարանս ի յանաւրինաց՝ յիշատակ իւր և ծնօղացն. հարն՝ Մանուկին և մաւրն Մեղուշին, կնոջն՝ Գաւգալին, որդոցն՝ Մաւաւիւն...



գ. ... Կա[ղ]մեցօ սուրբ ուխտս ի Գարամանաց Սուրբ Աստուածածնայ  
և Սուրբ Գեորգա հայրապետութիւն Տէր Հէրապետն, թվ. ՌԿԸ (1619):

դ. Ես յՈրմու Գարդապատու անարժան Տէր Ներսէս, որ փախաք Սումայ  
ի գիւղն Գուլանիկ: Գիրեցիմ թվին ՌՃՂԶ (1746)-ին եր, մայիսի 2 (6) ամ-  
սուն եր. ամէն:

## 14

## Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

Գրնդրանց գլուղ

ՌՃԺ—1661

Գրիչ Վարդան: Սաացող՝ Տէր Մելքէսէթ:

Թերթ՝ թերթակալված շէ: Նյուր՝ թուղթ: Մեծություն՝  $13 \times 9,8$ : Գրություն՝  
երկսյուն: Գիր՝ բոլորգիր: Տող՝ 22: Կազմ՝ արծաթապատ, վրան 2 խաշ՝ մա-  
կազրությամբ:

Պատառիկ-պահպանակ՝ սկզբից 4 թերթ մազազաթ լատիններն բնագրով  
և 4 թերթ թուղթ՝ սրբերի տպագիր պատկերներ, հետագայում գունավորված  
(S. Augustin, S. Eloy, S<sup>te</sup> Elisabet Reine, Sauveurs du Monde, Iesus  
Chrstus, Mater Dei, S<sup>t</sup> Iacinthe, S<sup>t</sup> Pierremartin, Iesus Maria, Agnus Dei,  
S<sup>te</sup> Helene, S<sup>te</sup> Agnes, Bonus Pastor, Sainct Iosep): Վերջից 2 թերթ  
հունարեն բնագրով մասն Ավետարանի:

Մանրանկարչություն—Ավետարանիչներ՝ 4: Կիսախորաններ՝ 4: Լուսան-  
ցազարդեր և զարդագրեր:

Վիճակ՝ բավարար:

Ծանոթ. Պատկանում է Հրազդանի շրջանի Կաքավաձոր գյուղի բնակիչ  
Գրիգոր Սարգսի Գրիգորյանին (81-ամյա): Մնողները գաղթել են Ալաշկեր-  
տից: Փառանգել է իր հոգևորական եղբորից: Գրիգորի տղան՝ Ռազմիկ Սար-  
գրսյանը, բնակվում է Երևանում (Թամանյանների փողոց, № 17, մուտք № 10,  
բնկ. № 129, հեռ. № 46—15—36): Զեռագիրը հայտնի է «Շեկ Ավետարան»  
անվամբ:

## ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹՅՈՒՆ

ա. Աւետարան ըստ Մատթէոսի:

բ. Աւետարան ըստ Մարկոսի:

գ. Աւետարան ըստ Լուկասու:

դ. Աւետարան ըստ Յովհաննու:

## ՀԻՇԱՏԱԿԱՐԱՆ

## 1. Գրչի

(Վերջում). Շնորհօք Տեառն մերոյ Յիսուս Քրիստոսի աւարտեցաւ սուրբ  
Աւետարանս ձեռամբ բազմամեղ Վարդան կրօնաւորի, ի գիւղս, որ կոչի  
Գրնդրանց, ընդ հովանեաւ Սուրբ Աստուածածնին և Սուրբ Յովանիսին, ի



լրնաիր օրինակէ, որ է ժածկանց սուրբ Աւետարան, ի հայրապետութեան Հայոց Յակոբ կաթողիկոսին, ի թվականիս Հայոց ՌՃԺ (1661): Ո՛վ որ հանդիպի սմա կարդալով կամ օրինակելով, յիշեսցիք ի մաքրափայլ յաղօթս ձեր զբաղացող սուրբ Աւետարանիս՝ զանարժան բահանան զՏէր Մելիսէսէր և Աստուած զձեզ յիշէ յիւր միւսանդամ զալուստն. ամէն: Հայր մեր:

## 2. Հետագայի

ա. (Գրիշի հիշատակարանից հետո). Կրկին անգամ դարձեալ յիշեցէք ի Քրիստոս Զիրաբեց մօր ||| (2 բառ եղծված) միւսին ի[ւր]ոյ՝ Սալիմասն և զորդիք՝ Քամալն, Մեսրոբ, Շաղօն, || որ զԱւետարանս կրկին նորոգեց և եզ յիշատակ հոգոյ ի[ւր]ոյ և ի ծնողաց՝ Վարդանին և Շաղբէզուն, Նազարին և ի[ւր]ոյ ամենայն արեան մերձաւորաց, որ կացցէ անջինջ յիշատակ ի դուռն Մղակոյ Սուրբ Աստուածածին և Սուրբ Յակոբին: Ով որ յանտէնի ծախելով կամ գրաւելով, թէ՛ մերոց, թէ՛ յոտարաց, պատուհասն յԱստուծոյց առցէ. ամէն: || Դարցեալ մուս ա[ն]գամ յիշեցէք ի Քրիստոս զՄուրադ և զիւր որդիք, որ եզ մի եզ ի դուռն Սուրբ Աստուածածին, Սուրբ Յակոբին անվաղջան յիշատակ: Թէ՛ զող տանի, զէլն ո[ւ]տայ՝ մէկ էլ տայ, թէ դախան զէն բերէ՝ մէկ էլ տայ, թէ չբերէ՝ չեմ ի տար:

բ. (Կազմի գույգ խաչերի վրա). «Մարգարիտ» և «Խանփարի»:

15

## ՍԱՂՄՈՍԱՐԱՆ, ԿԱՐԳԱԽՈՐՈՒԹԻՒՆ ՀԱՍԱՐԱԿԱՅ ԱՂԹԻՅ

Նդիագարու վանք

ՌՁԴ—1635

Գրիշ՝ Կարապետ եպս.: Սաացող՝ Մխիթար բէշ:

Թերք՝ 238 (ամբողջական վիճակում ունեցել է առնվազն 312 թերթ): Նյութ՝ թուղթ: Մեծութիւն՝ 11,8×9,2: Գրութիւն՝ միասլուն: Գիր՝ նոսրգիր: Տող՝ ? : Կազմ՝ զրոշմադարդ կաշի, միջուկը՝ տախտակ, աստաղ՝ ? :

Մանրանկարչութիւն—Կիսախորան՝ 5ա, 31բ, 52բ, 98բ, 125ա, 166բ, 182ա, 195ա, 227ա: Լուսանցադարձեր և զարդադրեր (վերնագրերը՝ կարմիր): Վիճակ՝ շատ թերթեր պատուված հանված են, այլք՝ մասամբ, 201 և 202 համարակիր թերթերից մնացել են ներքին եզրերը միայն:

Մանր. Պատկանում է երևանաբնակ (Կամոյի փողոց, № 44) բժիշկ Սամսոն Սուրենի Մելիք-Իսրայելյանին: Ժառանգել է հորից՝ պրոֆ. Սուրեն Սամսոնի Մելիք-Իսրայելյանից:

## ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹՅՈՒՆ

1. 1ա—151ա. [Գիրք Սաղմոսաց. սկ. ԼԲ, 20]. «Անձինք մեր համբերեցին Տեառն...»:

ա. 151ա—153ա. Խոստովանութիւն Մանասեր քաղաւորին, որդւո Սեղեկիայ, որ ողորմեաց զմարգարէն Եսայի—Տէր ամենակալ, Աստուած Աբրահամու...:



բ. 153բ—156բ. Արհնութիւն երից մանկանց. զկնի այսմաւորացն ասէ. երեցն—Աւրհնեալ ևս Տէր Աստուած հարցն մերոց...

գ. 156բ—157բ. Արհնութիւն Մարիամու Աստուածածնին—Մեծացուցէ անձն իմ զՏէր...

դ. 157բ—158բ. Արհնութիւն Զաքարիայի՝ հօրն Յովհաննու Մկրտչի—Աւրհնեալ Տէր Աստուած Իսրայելի...

ե. 158բ. Աղաւթ ևւ արհնութիւն Սիմէոնի Մերունոյն—Արդ, արձակեա՛ր զժառանգս քո...

2. ա. 158բ—166բ. Կարգաւորութիւն հասարակաց աղօթից եկեղ[եց]եաց Հայաստանեաց, որ կատարի ի մէջ գիշերի՝ ի դէմս Հօր Աստուծոյ. արարեալ Լուսաւորչին Գրիգորի և Սահակա հայրապետին և Մեսրոպա վարդապետին և Գիտա և Յովհաննու Մանդակու[նոյն...] (ընկած մեկ թերթ):

բ. 166բ—181բ. Կարգաւորութիւն հասարակաց աղօթից առաւօտու ժամուն, որ կատարի ի դէմս Որդոյն Աստուծոյ, յորմէ ըմբռնեալ եղև ի հրեից—Լցար առաւօտու ողորմութեամբ քո...

գ. 181բ—185ա. Կարգաւորութիւն հասարակաց աղօթից արեւագալի ժամուն, որ կատարի ի դէմս յարութեանն Քրիստոսի և երևման աշակերտացն—Եղիցի անուն Տեառն արհնեալ...

դ. 185ա—188բ. Կարգաւորութիւն հասարակաց աղօթից երրորդ ժամուն, որ կատարի ի դէմս Հոգոյն Աստուծոյ հոգման, և ի դէմս Նախամօրն հաշակման և ազատութեան Քրիստոսի—Աւրհնեալ Հոգիդ սուրբ Աստուած ճշմարիտ...

ե. 188բ—191բ. Կարգաւորութիւն հասարակաց աղօթից վեցերորդ ժամուն, որ կատարի ի դէմս Հօր Աստուծոյ, այլ և ի դէմս շարշարանացն և խաշելութեան Որդոյն Աստուծոյ—Աւրհնեալ Հայր սուրբ Աստուած ճշմարիտ...

գ. 191բ—195ա. Կարգաւորութիւն հասարակաց աղօթից իններորդ ժամուն, որ կատարի ի դէմս Որդոյն Աստուծոյ, այլ և մահուանն և բանական հոգոյն աւանդման—Աւրհնեալ Որդիդ սուրբ Աստուած ճշմարիտ...

է. 195ա—223ա. Աւեմ արկանելոյ սպաս եկեղեցոյ—Յորժամ կամեսցի բահանայն պատարագ մատուցանել...

բ. 223ա—227ա. Կարգաւորութիւն հասարակաց աղօթից խաղաղական ժամուն, որ կատարի ի դէմս Որդոյն Աստուծոյ, այլ [և] ի դէմս բանին, որ եղաւ ի գերեզմանի և էջ ի դժոխսն և խաղաղութիւն արար հոգոյն—Աւրհնեցէր զՏէր յամենայն ժամ...

բ. 227ա—237բ. Կարգաւորութիւն հասարակաց աղօթից հանգստեան ժամուն, որ կատարի ի դէմս Հօր Աստուծոյ, զի պահպանողական աջով... պանեացէ զմեզ խաղաղութեամբ ի խաւար գիշերին—Առաքեա՛ր, Տէր, զլոյս քո և զճշմարտութիւն քո...

## ՀԻՇԱՏԱԿԱՐԱՆ

### 1. Գրչի

ա. 98բ. Գրեցաւ Երզարանս մարգարէին Դաւթի աստուածախաւս և քաղցրահամ սաղմոս ձեռամբ փծուն գրչի՝ նուաստ Կարապետ եպիսկոպոսի, ի դուռն



Սուրբ Առաքելոցն, յիշատակ Տէր Մխիթարին, և ծնաւդացն՝ Մելիքնին և Շուշանին, և սնուցողին իւրոյ՝ Շահումին: Ի թվին ՌՁԴ (1635):

բ. 130ա. Ո՛վ ընթերցող, զգրող սորա յիշեալ ի Տէր:

գ. 153ա. Գրեցաւ Սաղմոսարանս ձեռամբ մեղսաներկ Կարապետ եպիսկոպոսիս ի դուռն եղիազարու վանացն յերկոտասան Սուրբ Առաքելոցն, ի թվին ՌՁԴ (1635), փետրվարի ԻԸ (28), Յովհաննու Երուսաղեմա հայրապետի տօնին:

դ. 158բ. Աւարտեցաւ Սաղմոսս Դաւթեան Քաղոցի Ի (20) և հոռմայեցոց մարտի Բ (2), ի թվականութեանն Հայոց ՌՁԴ (1635) ամեն, ի դուռն Սուրբ Առաքելոցն, յիշատակ Տէր Մխիթարին.

ե. 166ա. Ո՛վ ընթերցողք, զգրողս յիշէր և րստացողն:

զ. 181բ. Յարութիւնն Քրիստոսի, որ եղև փրկութիւն աշխարհի, փրկեացէլ զմեզ և զստացող սորին:

է. 223ա (Խորագրից հետո). ՌՁԴ (1635):

ը. Փա՛ռք... որ ետ զօրութիւն տկարութեանս իմոյ հասանել յաւարտ Սաղմոսարանիս՝ հոգենուագ երգույս Դաւթի, ի լուսաւորութիւն հոգւոց և ի պայծառութիւն մանկանց եկեղեցւո, ի խնդր (238ա) բոյ բարեմիտ և հեղահոգի բահանային Մխիթարի, որ ստացաւ [զսա ի] յընչից իւրոց և յայլոց տուողաց, ի վայելումն անձին իւրոյ և յիշատակ հոգւոյ և որդւոց նորին: Գրեցաւ սա ի թուականութեանն Հայոց ի ՌՁԴ (1635) ամին, ի դուռն եղիազարու վանացն, որ Երկոտասան Սուրբ Առաքելալ ասի, ձեռամբ յոգնամեղ և մեղսաթաւալ անձինս Կարապետ եպիսկոպոս, յիշատակ Տէր Մխիթարին և կենակցին իւրոյ՝ Շահապահին, և դեռաբոյս որդւոյն... (տեղ է թողնված՝ լրացնելու համար), և զորանչին իւրոյ՝ Կուլին և կոշի բուերն՝ Շահբեկան, եղբօրն... (այլ ձևով):

Արդ, որք հանդիպիր սմա ուսանելով կամ արինակելով, յիշեսցիր սրբաբնութի մտօք ի մարբափայլ յաղաթս ձեր (238բ) ի կինն Շահումն, և այլ արեան մերձաւորսն՝ զկենդանիսն և զննչեցեալսն առ Քրիստոս, [ևս ...] զեղկելի գրողս Կարապետ եպիսկոպոս, և զհայրն իմ՝ զՋատիկն և զմայրն իմ՝ զՇալիստան, և զայլ ամենայն մերձաւորսն՝ զկենդանիս և զհանդուցեալս ամենայն ննչեցելովք. յիշեսցիր առ Քրիստոս և Քրիստոս որ առատն է ի տղրս ողորմութեան, ձեզ յիշողացդ և մեզ յիշեցելոցս առ հասարակ ողորմեսցի ի միսանգամ գալուստն իւրում. ամէն: Հայր մեր որ յերկինս:

Կնեադրոշմ՝ 52բ, 237բ «Քրիստոսի ծառայ Տէր Սարգիս, ՌՃԽ (1691)»:

## 2. Լուսանցագրութիւններ

1. 150բ (նեւքին լուսանցում). Բանն ի բանաւորէն բան ի մախաղէն ի շու:

2. 151ա Անձն ի շուրջ կու գայր, բարն երկաթն կու ծակէր:

3. 199բ (Պատոված նեւքին լուսանցում պահպանվել են երկտող գրութեան աջակողմյան բառերը). ի զի յառաջ. Տէր Աստուած մեր, կեցո: ի յալ արինակ է. լաւ միտ դիր:



## Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

Յոհանավանք

ՌԼԲ—1583

Գրիչ՝ Ովանէս, Ղուկաս արեղայ: Մաղկող՝ Ղուկաս արեղայ (գրիչը): Սաա-  
ցող՝ Պարոն Միրզայան:

Թերթ՝ 308. չգրված՝ 17բ—18ա, 100բ—102ա, 155ա, 244ա, 307: Պրակ՝  
 $1 \times 4 + Ա - Ի Ե \times 12$  (ԻԵ՝ 7)  $+ 1 \times 4$ : Նյութ՝ թուղթ: Մեծություն՝  $25 \times 18,5$ : Գրու-  
թյուն՝ երկսյուն: Գիր՝ բոլորգիր: Տող՝ 21—22: Կազմ՝ դրոշմադարձ շաղանակա-  
գույն կաշի, միջուկը տախտակ, Ա. փեղկին մետաղյա խաչ՝ 5 կոստղերով, Բ  
փեղկին 2 կաշվե ելուստ, աստառը՝ նարնջագույն թավիշ:

Մանրանկարչություն— տերունական նկարներ՝ 20 և խորաններ՝ 10 (1ա—  
17ա), ավետարանիչներ Մատթեոս՝ 18բ, Մարկոս՝ 102բ, Ղուկաս՝ 155բ, Հով-  
հաննես՝ 244բ, կիսախորաններ, լուսանցադարձեր, զարդազրեր: Գույներ՝ կար-  
միր, կապույտ, կանաչ, դեղին, սև, մանուշակագույն:

Վիճակ՝ բավարար, խունացածության և ցեցակերության բազում հետքե-  
րով:

Ծանոթ. Ավետարանս պատկանում է Մեծամոր (Նախկին Ղամարլու)  
գյուղի բնակչուհի Աստղիկ Աղաջանյանին: 1918 թ. գաղթել է Սուրմալուից և  
հաստատվել այստեղ: Ըստ նրա վկայության, Ավետարանս եղել է իր ամուս-  
նու՝ Սուրմալուի Հյուսեյն գյուղի բնակիչ Դավիթ Գաբրիելյանցի (այժմ հան-  
գուցյալ) նախնիների սեփականությունը:

## ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹՅՈՒՆ

ա. 19ա—100ա. Աւետարան քստ Մաաթէոսի:

բ. 103ա—154բ. Աւետարան քստ Մարկոսի:

գ. 156ա—243բ. Աւետարան քստ Ղուկասու:

դ. 245ա—302բ. Աւետարան քստ Յովհաննու:

## ՀԻՇԱՏԱԿԱՐԱՆ

## 1. Գրիչ

ա. 10ա. Զանպիտան գրիչս և նկարիչս Ղուկաս յիշեցէք առ Տէր:

բ. 19բ. Վա՛յ ինձ, թանաքիս համար թքանէք զիս, թէ հայհոյէք:

գ. 23բ. Վա՛յ ինձ, Քրիստոս, քեզ մեղայ (նման՝ 26ա, 37ա):

դ. 36բ. Վա՛յ ինձ, Քրիստոս, ողորմեայ ինձ՝ Ովանէսիս:

ե. 44ա. Թուխսք լաւ չէ կոկած, անմեղադիր լեր:

զ. 49ա. Վա՛յ զիս, որ չեմ բաւական այս բանիս, մեղաւոր Ովանիսիս:

է. 58ա. Վա՛յ ինձ, թէ ո[ն]ց լինիմ Վ (գ)երիս,

ձանճերն առին ի հոգիս,

Այլ չթողին ոսկերացս միս,

Միթէ Աստուած անէ մեզ լիս:

Պարոն Զատիրեկն է:

բ. 59ա. Պարոն Շահումաղէն յիշեցէք, որ բազում սովացուց մեզ:

բ. 59բ. ԶՈւնպրիշատն յիշեցէք, բազում ճշաշ էրեր:



ժ. 61բ. Ովանէս:

ժա. 64ա. Պարոն Զատիրէկի[ն] յիշեցէր: Վա՛յ զիս, Ովանէս, զրիշս յիշեցէր:

ժբ. 64բ. ԶՅովհաննէսն յիշեցէր, որ իմ է հայր:

ժգ. 65բ. Ես Ովանէս, որ եմ յՈւրծա Սալարսզ, մեղար:

ժդ. 73բ. Վա՛յ զիս, մի՛ մեղադրէր, մոնթ հենց արաւ զուս տանելիս: Պարոնտէր Ոսկան էրեկ հաց մեծաց ած. փաւ է:

ժե. 79ա. Վա՛յ մեզ, որ Պահաբուլուն խիստ ա նեղել զմեզ:

ժզ. 79բ. Մեղ թանաքին չէ, թիթիայ ու նշշիտին:

ժէ. 100ա. Պարոն Զատիրէկի մեղքն բարձցէ ի դառն աշխարհէ. ամէն: Պարոն Շահումաղէն յիշեցէր: Ովանէս զրիշս յիշեցէր:

ժբ. 117ա. Թուխթս չէ լաւ, անմեղադիր[ր]: Ովանէս, վա՛յ խե Ովանէս, իմ հայրն Ոհանէս:

ժբ. 120բ. Վա՛յ թխթիս դարուն:

ի. 124ա. Աստուածատուրն, որ մեզ Ա (1) ճաշ էրեր, աւրհնեա՛:

իա. 173բ. Տէր Յիսուս Քրիստոս, քո աստուածային մարդասիրութեամբ որսկէս զարդարեցիր Բժ-ան վարդապետքն ի սուրբ արքայութեան քո և արժանի արարէր, այնպէս արժանի արասցես զՄիքայէլ վարդապետն Բժ-նից, որսկէս մայր ի վերայ որդոյ խնամս արկէ, այնպէս ի վերայ մեր զբրգուեսցէ, և բազում անգամ ճաշակեաց մեզ սիրով ի վերայ Աւետարանիս:

իբ. 302բ Փա՛ռք...|| 303 ա) Շնորհիւ Տեառն Աստուծոյ և ողորմութեամբ նորին սկսայ և Սուրբ Հոգովն կատարեցի զչորեքեան Աւետարանս, որ է բան Աստուած և սուրբ տնաւրէնութեան Քրիստոսի Աստուծոյ մերոյ: Եւ նուապտ և բազմավէր անյիշելի Ղուկաս ի յանկ և ի յաւարտ հանի զսուրբ Աւետարանս ի յընդիր արինակէ լաւ, ի յայսմ դառն և ի շար ժամանակիս, զոր արինակ անաւրէն յազգն Աւսմանեցոյն եկեալ յերկիրն յԱյրարատեան և բազում վնաս արար և բազում սրախողխող եղեալ և ԿՌ (60000) հոգի զերի և սուրն տարեալ:

Եւ արդ, չորից Աւետարանացս բազում արինակաւ ցուցանի, զԴ գետ Եւլանէ...|| (304ա) Ուստի տեսեալ սմա անճառ փրկագործ տնաւրէնութեան խորհուրդ, զովելի և մարբամիտ արքայ արքայիդ, իշխան իշխանաց, պարոն պարոնաց պարոն Միրզաջան և ամուսին իմ՝ պարոն Խատիճայ Սաւրան, և որդին իմ՝ Նարինթէկ, և կողակիցն իւր՝ Գուլաղէն, և կ[րտ]սեր որդին՝ Ատիրէկ, կողակից Խոնձխարուն, և զուստր իմ՝ Գուլթէզէն, և կ[րտ]սեր եղբարն իմ՝ պարոն Գալուստն <Գալուստն> և կողակից Մարիանն, և միւս եղբայրն՝ պարոն Յովհաննէս, ամուսին՝ Ատիփաշէն, որդին՝ Թադրիգուլին, և միւս եղբար՝ Նեւսէս, <կողակից> կողակից՝ Խոնքիփաշէն, որդիքն՝ Ղուլիջան, Սիմոն-բէկ, էլաղէն, որդին՝ Սատաղէն, և թոռներն իմ՝ Ամիրբէկն, Ազիզբէկ, Արզումբէկ, Անիրբէկ, և քոյրն իմ՝ Գալուր, Սաւրան, Եղիսաբէր, որ աւարտեցաւ սայ ի դառն և ի նեղ ժամանակիս և ի || (304բ) Թվականիս Հայոց ՌԼԲ (1583): Եւ գրեալ էր Մաթէոս գլխէն մինչև Մարկոս գլխի այն տեղն, որ ասէ. [Զին] շտացէ մարդ փոխանակ անձին իւրոյ, և զմնացեալն Գ զլուխ ետ գրել պարոն Միրզաջան ձեռամբն Ղուկաս արեղանին. ամէն:

Դարձեալ յիշեցէր պարոն Միրզաջան և պարոն Գալուստն, որ չեմմեռանդ սրտի[ւ], հաստատուն յուսով, կատարեալ հաւատով ցանկացան ի այս աստուածախաւս և վարդափթիթ բուրաստանիս: Եւ կատարեցաւ սուրբ Աւետա-



բանս ի դուռն հոյակապ և գ[մ]բեթաձև և կաթողիկաշէն Յոհանավանուց Սուրբ Կարապետիս, Սուրբ Վարշամակիս, Սուրբ Ստեփանոս Նախավկային և այլ ամենայն սրբոց, որ ա[ս]տ կան հա[ւ]աքեալ, բերեալ սուրբ Աւետարանս ի զիւղայքաղաք Կարբի և ետ ի դուռն Սուրբ Աստուածածնին՝ յիշատակ իւր և ծնաւդաց իւրոց՝ կենդան[ե]աց և ննջեցելոց. ամէն:

Դարձեալ յերես անկ[ե]ալ աղաշեմ զձեզ, որք հանդիպիք սմայ տեսութեամբ, արինակելով կամ զաղափարելով, յիշեցէք զվերայգրեալս՝ պարոն Միրզաջան և պարոն Գալուստն, որ ցանկացան ի յայսմ վարդափթիթ, լուսափայլ Աւետարանիս, ետ յիշատակ ի դուռն Կարբոյ Սուրբ Աստուածածնին՝ յիշատակ ինձ և ծնաւդ[ացն] և ամենայն արեան մերձաւորացն. ամէն: Աստուած զէն քահանայն և ժողովուրդն արհնէ, որ ուղիղ սրտիւ, ի բերանով Աստուած ողորմի ասէ, և Աստուած ձեզ ողորմեսցի իւր միւս անգամ գալստ[ե]անն. ամէն: Յիշէք զՄիքայէլ վարդապետ, որ բազում աշխատանք արաւ ի գրելն Աւետարանիս վերայ մեր:

Վա՛խ, վա՛խ, խիստ նեղացայ ի գրելն և ի նկարելն Աւետարանիս, ի դառն և ի նեղ ժամանակիս Ռ (1000) տեղ փոխեցի: Վա՛յ հաց, վա՛յ հաց, քանի՜ թողուա:

## 2. Հետագայի

ա. 305բ. Զվերջին գրնաւդ սուրբ Աւետարանիս՝ ըզբարեմիտ և աստուածասէր տանուտէրն Մարտիրոսն, որ ստացաւ ըզսայ ի հալալ վաստակոց իւրոց՝ յիշատակ իւր և ծնողացն, հարն՝ Զանաղին, և մարն՝ Մէլիփին, Մարտիրոսին, և եղբարն՝ Կիրակոսին: Արդ, աղաշեմք զձեզ, սուրբ քահանայք, յորժամ կարդէք զսրբազան Աւետարանն, յիշեցէք ի մաքրափայլ յաղաթս ձեր ըզգծաւդ սուրբ Աւետարանիս՝ զՄարտիրոսն և զծծնաւդսն իւր՝ զԶանաղէն և զմայրն իւր՝ զՄէլիփն, և զկողակցին իւր՝ ըզԹամամն և որդիքն՝ զՊօղոսն և Պետրոսին, և մեծ եղբայրն իւր՝ զԿիրակոսն, [որ] առ Աստուած հանգուցեալ է, և փոքր հանգուցեալ է Կիրակոսն. արարիչն Աստուած երկայն աւուրս, հանգուցեալ է, երկայն աւուրս պահէ. ամէն (այսպես):

Գրեցաւ սուրբ Աւետարանս <յիշատակարան սուրբ Աւետարանս> յիշատակ Մարտիրոսին և ծնողին, հօրն՝ Զանաղին և մօրն՝ Մէլիփին, և եղբարցն՝ հանգուցեալն Կիրակոսին, և հանգուցեալն Կիրակոսին. ամէն:

Թվականին (աղճատված, հավանաբար՝ ՌՃԼԶ (1687)):

բ. 306ա. Այլ և կրկին և վերստին յիշեսցուք վերջի նորոգող սուրբ Աւետարանիս, այլ և ի նոյն աղգեն ||| ի Սարգիս, մեծ որդին՝ Յովակիմն, կողակիցն՝ Հուրիխանն, միւս որդին՝ Դանէլն, կողակիցն՝ Գարանն (լուսանցքում), թոռն՝ Արզումբէկ, եղիազարն, դուստրն՝ Նուպարն, նա ևս Դանէլ, կողակիցն՝ Գօլուաթն, քորն՝ Վարդիթ[ե]լն, Մայրանն և Գեարանն:

Յիշեսցուք կր[տ]սեր որդին՝ պարոն Գրիգորն, կողակիցն՝ Խանգաւէն և Հէրիֆնազն, անդրանիկ որդին՝ Պետրոս խոհեմամիտն և Սարգիսն, Սանյրոսն, դուստրն՝ Մարգարիտն, Հօռօմսիմէն, Յաննէն, Մայրանն: Սուրբ Աւետարանս օրհնէ զՊետրոս շարպին (շալապի՞ն). նա նորոգեալ ետ սուրբ Աւետարանս: Օրհնեալ լինի Պետրոսն և կողակիցն՝ Գեարան խաթունն:

Թվին ՌՃՁԳ (1734) յունիս ամսո իԳ (24). երանելիք հայրք իմ և եղբայրք, յիշեցէ[ք] զմաքրափայլ յաղօթս ձեր թուական գրօղ և վերակացու



կազմող սուրբ Աւետարանիս՝ Աստուածատուր տխմար իբր քահանայ ևս յիշէք ի Տէր Քրիստոս. ամէն: Հայր մեր որ: Ժամանակն առատ է, բայց հայք՝ գերիք բազումք ի ձեռս Փաբաւոնի: Վա՛խ, վա՛խ, հայք կան ի մէջ տարակուսի:

Ղզլբաշն դեռևս ջանայ [դ]առնալ ի յերկիրն իւր, զի ազատեսցէ:

306 բ. Հայրք մեր և եղբարք, գիտասցիք վեհ ունիմք հոգևորական մխիթարանք առ հայրն մեր սրբազան կաթողիկոսն Տեառն Աբրահամ զարդարեալ հոգի հովիւն մեր, և սուրբ Երուսաղէմայ յառաջնորդ Տեառն Գրիգոր աստուածաբանութեան վարդապետաց վարդապետն, Էրից երանեալն և Կոստանդնուպօլսոյ պատրիարդ Յովանէս վարդապետ քաջ բարունին Բաղիշեցի, և սուրբ զահին մերոյ և յառաջնորդ Յակոբ աստուածաբանութեան հեղահոգի վարդապետի՝ քաջ և հոնտորի յիշեցչիք ի մաքրափայլ յաղօթս ձեր ի Տէր. ամէն:

Յիշեցէք Կարբու Սուրբ Աստուածածնի եկեղեցո քահանա աւաքէրէց Տէր Աստուածատուրն, Տէր Ազարիէն, Տէր Յարութիւնն, Տէր Ղեվոնդն, Տէր Սարգիսն, Տէր Կիրակոսն, լուսար[ար] Տէր Սարգիսն, ժամկոչ Դանէլն. յիշեսցիք ի սուրբ և մագուր յաղօթս ձեր. ամէն:

306բ. Աւետարանիս կազ[մ]ող և նորոգող Յոնանավանցի Վարդան արեղայս [յիշեցէք], և դուք յիշեալ լիջիք յառաջի Քրիստոսի:

17

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

ՁԺԸ—1469

Գորի

Գրիշ՝ Գրիգոր:

Թերք՝ 302: Պրակ՝ Ա—ԻԵ+4 թերթ: Նյութ՝ մագաղաթ: Մեծութիւն՝  $14 \times 20,5$ : Գրութիւն՝ երկսյուն: Գիր՝ բոլորգիր, զլիսագրերը՝ ոսկի: Տող՝ 20: Պահպանակ՝ մագաղաթ 2: Կազմ՝ սև թավշով պատված դրոշմազարդ կաշի, միջուկը՝ տախտակ, մետաղյա անկյունակալներով և զարդերով:

Մանրանկարչութիւն՝ Ավետարանիչներ, խորաններ, լուսանցազարդեր և զարդագրեր:

Մանր. Ձեռագիրս պատկանում է Արթիկ քաղաքի բնակիչ Տիգրան Հակոբյանին:

ՀԻՇԱՏԱԿԱՐԱՆ

1. Գրչի

ա. 97ա. Կամաւ ամենակալին Աստուծոյ Հաւր և Որդոյ և Հոգոյն Սրբոյ, ևս անարժան Գրիգորս, անուամբ միայն արեղա, ետու յաւժար կամաւք զիմ հոգոյ յիշատակ սուրբ Աւետարանս ընծա ի դուռն Սուրբ Աստուածածնին Թումանէնց Կարողիկէիս, ձեռամբ պարոն Զափաբիային, զի որք կարգան կամ արինակեն, միով Աստուած ողորմաիւ աւգնական լինին վերայգրելոյն ի վերջի յիշատակարանն: Եւ որ որ հեռացնէ զսուրբ Աւետարանս ի դրանէ Կարողիկէիս, կամ դողանալով, կամ ծախելով, կամ գրավելով, կամ յաշխարհականաց, կամ եկեղեցականաց՝ մեր մեղացն պարտական լիցի:



Ի թվին 269 (1469): Եւ էին ի ժամանակիս կարգաւորք ի դուռս սուրբ եկեղեցոյս՝ Բարսեղ, Յովանէս, Մարգարէ ծերք, և փոքունք, բարիք և հլուք՝ Ներսէս, Աստուածատուր, և Խաչատուր, և սարկաւազ Մարտիրոս և Յովանէս, զոր Աստուած բարով վայելել տացէ, և յետ աստեացս զերկնից արքայութիւնն պարգեւացէ. ամէն: Հայր մեր:

Յիշեցէք զբարի հոգի վարպետն զՇահրիարն, որ Աւետարանիս զսեկն շընորհեաց: Քրիստոս զիւր արքայութիւնն շնորհէ Շահրիարին:

բ. 298ա. Փա՛ռք.../ (300բ) Գրեցաւ սայ ի թվականութեանս Հայոց 269 (1469) ձեռամբ մեղսաներկ և փցուն գրչի Գրիգորի՝ անուամբ միայն արեղայի, ի զեղաբաղարս Գորի, ընդ հովանեաւ զմբեթարզ Կարողիկէի Սուրբ Աստուածածնի, վասն յիշատակութեան հոգոյ իմոյ, հօր իմոյ՝ Չարեասի, և մօր իմոյ [յ]՝ Վարդեաիկնա, և եղբարց և ամենայն արեան մեր [ձ]աւորաց իմոց, և ամենայն երախտաւորացն, տեառն իմոյ Տէր Ստեփանոս արքեպիսկոպոսին՝ աթոռակալի Սուրբ արաբելոյն Բարդուղիմէոսի, և վարդապետացն իմոց՝ Յովանէս կուսակրօն արեղայի, և Ստեփանոսի, և Յակոբի, և այլ մեծի և փոքու: Եւ երախտաւորացն մերոց, որք ուտելով և ըմպելով, սգեցուցանելով և հանգուցանելով աշխատեալ են վասն մեր՝ որք հանգուցեալք և որք կան այժմ, ողորմեսցի Տէր և ջնջեսցէ զյանցանս նոցա, և երկնից արքայութեան արժանաւ/ (301ա) որս արասցէ. ամէն:

Այլ և զՏէր Դուկաս արքեպիսկոպոս Հախքատու, որ բազում սիրով ընկալաւ զմեզ ի յարկս իւր և մխիթարեւր զմեզ առատապէս, զոր Տէր Աստուած ընդ երկայն աւուրս պահեսցէ զնա հանդերձ պարոն եղբարքն իւրով՝ պարոն Մուրադովն, պարոն Զաֆարիովն և պարոն Քարիմշաովն, եւ յետ աստեացս ելանելոյ՝ զերկնից արքայութիւնն պարգեւ ամենեցուն. ամէն:

Նա և զեղբայրս իմ ըստ հոգոյ զՅովանէս սրբասէր արեղա և քաջ քարտուղար, որ մինչև ի խորին ծերութիւնն ընդ աստուածաին զրոց դատեցաւ, յիշեցէք ի Տէր, և դուք յիշեալ լիշիք ի Քրիստոսէ. ամէն:

Այլ և Զաֆար էրէց և զփակակալ սուրբ Կարողիկէիս զԲարսեղ սրբասէր քահանայն, և զՅովանէս մաքրամիտ քահանայն և զայլ միեղէն եղբարքս յիշեցէք ի Տէր, և Աստուած զձեզ յիշէ. ամէն: Նա և զղեկաբուսիկ ձեռնասուն աշակերտս իմ/ (301բ) զՄարտիրոս դպիրն, որ բազում աշխատութեամբ ծառայեւր մեզ, և ձեռնատու լինեւր ի գործ արուեստիս, զոր Տէր Աստուած պահեսցէ զսայ ամենազօր աջովն իւրով մինչև ի խորին ծերութիւնն. ամէն:

Այլ և զիս՝ զանպիտան ծերունիս միք մոռանար, զխախտեալս և զտառապեալս, զի պակասեալ էր աշքս ի լույսոյ, և անձս ի յուժոյ, այլ վասն թախանձանաց սրտիս սկսաւ, և այսչափ էր կար իմ: Այլ թողութիւն արարէք վստահութեան և ամենայն յանցանաց իմոց և միով Աստուած ողորմիւ աւգնական եղբուր տառապեալ անձին իմոյ, և ողորմութիւնն Աստուծոյ ի վերայ ձեզ յիշողացդ և մեզ յիշեցելոցս եղիցի. ամէն: Հայր մեր:

## 2. Հետագայի

ա. 301բ. Զվերջին ստացող սուրբ Աւետարանիս Առաքել էրէց, որ զստացայ զսայ և ազատեցի ի ձեռաց անարեինաց վասն հոգոյ փրկութեան և վասն/ (302ա) ազատութեան սուրբ Աւետարանիս, և վասն հոգոյ յիշատակ և ծնողացն իմ, հարն իմոյ՝ Կարապետին և մարն՝ Շահպէկին, Մարգարտին, և եղ-



բարցն իմ՝ Իգնատիոսին, Գասպարին, Պօղոսին, և եղբորորդոցն իմ՝ Պետրոսին, Մելփումին, և կենակիցն իմ՝ Յեքարին, և հարսին իմ՝ Թուրվանդին, Կուլվարդին, և հանգուցեալ քվերացն իմ՝ Հանձեւարդին, Իբրիսինին, և ամենայն արեան մերձաւորացն հանգուցելոցն. ամէն:

Եւ վասն աշխատել[ոց] և կամակից եղ[ել]ոց, որ կամակից եղաւ վասն ազատութեան Աւետարանիս շատու և փոքու, և զաւակն իմ Ըստեքանոս և սարսն Բարսեղն, դուստրն՝ Հանձեւարդ, և զանքաշ իմ՝ Սուրբան, և որդի՝ Զաքարէն, և հարսն իմ՝ Բիկիսիսան, և դուստր Դզլաբեկին՝ Նազուխան, և սանայմեր իմ՝ Թանկումն, և վարպետն իմ՝ Տէր Ոսկանն, որ հանգուցեալ է առ Քրիստոս, և մեղաւոր Յունջան:

302բ. Ո՛վ սուրբ քահանայք և ընթերցողք սուրբ Աւետարանիս, կարդալով կամ աւրինակելով, տեսանելով յիշեցէք զՏէր Առաքելն և ծնողսն իւր, և աներն իմ՝ Վարդան. յիշողքն՝ յիշեալ լիցի առ Քրիստոս. ամէն:

բ. 302բ. Ես Միրակս և եղբայրս իմ՝ Յոնանէսս, միաբանեցաք և զնեցինք զսուրբ Աւետարանս և մեր խաւարեալ հոգւոյս ի լոյս փրկութեան ի հալել վաստակոց մերոց՝ յիշատակ հոգւոյս մերոյ և մեր ծնաւդացն, հարն՝ Մատուրին և մարն՝ Շնամորին, և եղբայրն իմ, որ հանգուցեալ եմ առ Քրիստոս, Յաւանիսին, և կողակիցն իմ՝ Հռումսիմին, և որդին իմ՝ Բեկումին, դուստր իմ՝ Ուլումին, Էվազին, և եղբար՝ Անկողին, Սուրբանին, և որդին իմ՝ Մատուրին, Դարին, Ատին, Մելփիսեղեկին, և դուստր իմ՝ Խանաղին:

Դարձեալ աղաչեմ զձեզ, ո՛վ սուրբ քահանայք, որ հանդիպէք զսուրբ Աւետարանիս, յիշեցէք զսրբահոգի Մերակս, Յոնանէսս և լիաբերան ողորմի աս[ա]յցէք: Եւ Քրիստոս, որ առատն է ի տուրս բարեաց, ձեզ յիշողացդ և մեզ յիշեցելոցս առ հասարակ ողորմեսցի. ամէն: Թվ[ին] ՌՄԷ (1608): Հայր մեր, որ...

գ. 302բ. Աստուած ողորմի պարոնին Պէնանին, որ նորայ ձեռաւքն իլաւ, որ ինքն վկայ էր: Խորեն Տէր-Յակոբեան:

դ. 2ա. Խորեն քահանա Տէր-Յակոբեանս 1900 թ., մկրտութեանս անունը Պարսամ Գասպարի, տասն և եօթ տարի մնացի Սուրբ Էջմիածնի ճեմարանում, ստացա քահանայական կոչում վերն յիշեալ թվին:

ե. 3բ. Ծնվեցի 1870 թվին: Սովորեցի ճեմարանում ևս Պարսամ Տէր-Յակոբեանս: Վեց տարի սովորելուց ետոյ ստացա սարճավաճի կոչում, մինչև մի տասնեակ տարի ետոյ ձեռնադրվեցի քահանա 1900 թ. Մկրտիչ կաթողիկոսի ուրուք և անվանեցին Խորեն քահանա Տէր-Յակոբեան:

զ. 10ա. Նվեր այս Աւետարանս Մկրտիչ կաթողիկոսից Խորեն քահանա Տէր-Յակոբեանին, 1901 թ., Էջմիածին:

է. 14ա. Այս Աւետարանս կոչվում է «Ոսկի Աւետարան»: Ձեռնադրվեցի քահանա 1900 թվին, Մկրտիչ կաթողիկոսի ուրուք: Խորեն քահանա Տէր-Յակոբեան: Ծնվեցի 1870 թ., ձեռնադրվեցի 1900 թ., Սուրբ Էջմիածին:

Տաքև

Գրիչ՝ Յովաննէս կր.: Մաղկող՝ Մարկոս սրկ.: Ստացող՝ Յակոբ արքեպս.: Թերթ՝ 243: Պրակ՝ Բ—ԻԲ: Նյութ՝ թուղթ: Մեծուքյուն՝ 18,5×21: Գրու-



ըյուն՝ երկայուն: Գիր՝ բոլորգիր: Տող՝ 21: Կազմ՝ դրոշմադարդ կաշի, միջուկը՝ ափստակ, անկյունները մետաղյա եռանկյունիներով ամրացված:

Մանրանկարչություն—Մարկոս ավետարանիչ՝ 69բ, կիսախորաններ Մարկոսի, Ղուկասի և Հովհաննեսի, լուսանցազարդեր և զարդազրեր:

Վիճակ՝ անբավարար. պակասում է Ա պրակը. լուսանցային մասերը խոնավությունից փտած, կազմի թիկունքը քայքայված և հետազայում մասնակիորեն նորոգված:

Ծանոթ. Ձեռագիրս պատկանում է Արթիկ քաղաքի բնակիչ Տիգրան Հակոբյանին:

#### ԲՈՎԱՆԻԱԿՈՒԹՅՈՒՆ

ա. Աւետարան ըստ Մատթեոսի (սկզբից թերի):

բ. Աւետարան ըստ Մարկոսի:

գ. Աւետարան ըստ Ղուկասու:

դ. Աւետարան ըստ Յովհաննու:

#### ՀԻՇԱՏԱԿԱՐԱՆ

##### 1. Գրչի

240ա. Փա՛ռք...|| (240բ) Գծագրեցաւ վսեմական, անբաղդատելի, [ա]-մէնանուշակ աստուածահրաշ և <և> գերափայլ, տիեզերալուր, շորեթագեան, մշտահոս վտակս՝ քառաբուխդ ի պէտս ծարաւեաց զՔրիստոս աստուածադաւան ժողովրդեան, յաղագս փրկութեան յաշխարհի, որ կերակրէ և արբուցանէ զհոգեւոր հացն անմահութեան և զչորն կենաց յեղեմական վտակացն, և երկնից իջեալն, ի զովացումն և ի խրախուծին պասքեալ և կարաւտեալ անձանց: Եւ է սայ բան Աստուծոյ, որ և խաւսի [անս]ուտն Աստուած, ցանկ և հանապաղ յուրախութիւն՝ տրտմեցելոց, բժ[ի]շկ՝ հիւանդաց, խոստովանութիւն՝ ճշմարիտ զՔրիստոս Աստուած դաւանողաց, քաւութիւն՝ մեղաւորաց, յոյս՝ մեղուցելոց, լոյս՝ խաւարելոց, լուծիչ՝ կապելոց, աղատիչ՝ գերելոց, դաստիարակ՝ մանկանց, սփոփանք՝ երիտասարդաց, դարձուցիչ՝ մոլորելոց, հաստատութիւն՝ ծերոց, կենդանութիւն՝ մահացելոց, սրբիչ՝ ամենայն ախտից հոգոյ և մարնոյ, հալածիչ՝ դիւաց: Եւ որք ուղիղ || (241ա) հաւ[ատ]ով խոստովանին զՅիսուս Քրիստոս Աստուած [հաւ]ասար Հաւր և Հոգոյն Սրբոյ մի Տէր, մի Քրիստոս, մի դէմ, մի բնութիւն համայն Աստուած և Բան մարմնով անբաժանելի, զԲանն եղեալ մարմին, զԾնաւոյն Աստուածածին, և զխաշն, և զմահն Աստուծոյ խոստովանի, նորա ո՛չ տեսանեն զմահն յաւիտենից, և ո՛չ դատապարտին ի դատաստանին, թէպէտ և բիւր անգամ մեղուցեալ իցեն, այլ խոստովանութեամբ և ապաշխարութեամբ արժանի լինին ընդ Քրիստոսի ուրախանալ, և ընդ սուրբս նորա, որպէս ինքն ասաց, թէ՛ Ուր եսն եմ, անդ և պաշտաւնայն իմ եղիցի:

Եւ արդ, գրեցաւ սուրբ Աւետարանս ի թվականիս Հայոց ՌԺԷ (1568), ձեռամբ մեղուցեալ և անարժան, անպիտան և մեղաւոր Յովաննէս սուտանուն կրանաւորիս, որ անուամբս միայն եմ և զործովս ոչ, ի դուն մեծահռչակ և անուանի սուրբ Աթոռոյս Տաթևոյ և բաղմահաւաք սուրբ նշխարացս, որ աստ



կան հաւաքեալ, և ընդ հովանեաւ Սուրբ Աստուածածնին, ի հայրապետութեան տեսոն Գրիգորիսին և արհեստակոպոսութեան սուրբ ուխտիս՝ Ստեփաննոսին, որ էր լուսարար || (241բ), ի երկիրս Մաղընջուիս, որ կոչի Ղափան, իշխանութիւնն Շան Թահմանին, ի խնդրոյ երջանիկ և ընտիր արհեստակոպոսին Յակոբայ, սուրբ ուխտին Շախկախոյ, որ լուեալ ի սուրբ գրոց, թէ երանի որ ունի զաւակ ի Սիոն և ընտանի յԵրուսաղէմ Վերինն, և բարեխաւէ առաջի Աստուծոյ յաւուրն ահեղին. վասն այն պատճառին ըստացաւ զսուրբ Աւետարանս ի հալալ ընչից իւրոց՝ յիշատակ հոգոյ իւրոյ (այստեղից գիրը և թանաքը փոխվում են) և իւր որդոյ՝ Տէր Յովանէսին, հաւրն իւրոյ՝ Վալաթէն, և մաւրն իւրոյ՝ Շանալամէն, և քուերն իմ՝ Գուլսանամէն, և եղբարն՝ Սանուալէն, Զաք/էսին |||[մեր] ձաւորաց ||| [կենդ]անեաց և մեռելոց:

Արդ, աղաչեմ զամենեսեան, որ հանդիպիք սմայ կարդալով կամ աւրինակելով, յիշեցիք ի մաքրափայլ յաղաթս ձեր զվերոյ զրեալսդ և զՅովանէս զանարժան գրիչս, և լի սրտիւ թողութիւն խնդրեցէք մեր բազում մեղացն, և Աստուած զձեզ յիշէ ի միւսանդամ գալստեանն իւրում. ամէն: Հայր մեր: Ընդ նմին յիշեցէք և զՅուսափանէն, որ էր տնտես վանիցս:

## 2. Մաղկողի

69բ (Մաաքեոս ավետարանչի նկարի տակ). Ձեռամբ ծաղկեցաւ Մարկոսի սարկաւագի: Անաւրինակ սղալանացս թողութիւն հայցեցէք:

## 3. Հետագայի

ա. 242բ (Բոլորգրով). Փա՛ռք ամենասուրբ Երրորդութեանն Հաւր և Որդոյ և Հոգոյն Սրբոյ. ամէն:

Արդ, գրեցաւ սուրբ Աւետարանս ձեռամբ փրուն և բազմամեղ գրչիս՝ սուտանուն Սալար (ջնջված և գրված՝ Յովանէս) արեղաս, ի խնդրոյ բարեմիտ և հեղայհոգի Մարկոս էրէցս, [որ ըստացաւ զսա] (գրված է վերեւում) անջինջ յիշատակ հոգոյ իմոյ և ծնողացն, հաւրն իմ՝ Պապայջան, մայրն իմ՝ Ղաղամին, և եղբարց իմոց՝ Սարգիսին, Մուրաթին, Մաքիոս, որ է Քրիստոս փոխեալ, և քեւրացն իմոց՝ Մարիանին, Խանաղին, Ուստիանին, Խարունին, որ է Քրիստոս փոխեալ, և պապն իմ՝ Մեքսրայ, և կողակցին իմ՝ Խանաղին, և եղբարայ կողակցին՝ Պանալուին, Սիմին, և հայրեղբայրն իմ՝ Ախինանին, Ովանիսին, Ոհանիսին, Թանումին, և ամենայն արեան մերձաւորացն՝ կենդանեաց և նընջեցելոցն. ամէն: (Երկու տող անուններ նույն գրով գրված և ջնջված. «Վաչիգանին, Ղասումին, Ովանէսին, Հիւսնիարին, Փանոսին, Պախին, Յոհաննիսին»): Արդ, աղաչեմ զամենեսեան, կարդալով կամ աւրինակելով, յիշեցէք ի մաքրափայլ աղաթս ձեր. ամէն: Հայր մեր:

բ. 243ա. Ես Սարգիսս գիր տուի իմ [եղբա]ւր Տէր Մարկոսին, երից աւանեկ, որ մեք դուս ելանք, մեր ապրանքն բաժանեցինք, գր[ե]անքն ընկաւ նորայ բաժին. մեք ուրիշ ապրանք կալանք մեզ, իմ այլ բան չկայ գրե[ե]անքին հետ անպատճառ, այլ նշան չկայ:



Յոհանէս քաւխան վկայ, Մարտիրոսն վկայ, Սարգիսն վկայ, Մէլիքն վկայ, Ղուկասն վկայ, Իրիցու վանքայ մեծ ու փոքր ամէն վկայ, որ հնցի լաւ էն էզուց այլ տաւի շինի:

զ. 242բ. Այս է Պալ ||| փոքր հսպան՝ Դ (4), Յակոբն՝ ԲՌԺԶ (2016), Զաֆարն՝ ԻԳ (23), Աւաֆն՝ Ի ՉԱ (701) շայ[ի], Դաւաֆն՝ ԱՌ (1000), Դաւօն՝ ԼԳ (33) շայի, Մկրտումն՝ ԱՌ (1000), Մեսրոբն՝ ԶՌ (6000), Քաջալն՝ ԳՌ (3000), Ակակն՝ ԲՌ (2000), Օվանն՝ ԲՌ (2000), Ոսկանն՝ ԱՌ (1000), Եսային՝ ԴՌ (4000), Յարութիւնն՝ ԼԴ (34) շայ[ի], Դաւութալն՝ ԼԵ (35) շայ[ի], Տէր Ալեքսն՝ ԳՌ (3000):

դ. 243ա. Այս է մե[ր] վարպ[ե]տի մեռացի դամն թվին ՌՄԼԴ (1785)-ին: Այս է մեր տիրացու Ավետի հարս[ն]քի թիւն ՌՄԼԵ (1786)-ին: Այս է Ավետի մի մօր մեռացի թ[վ]ին ՌՄԼԹ (1790)-ին: Եւ այ[ս] է մեր հայր լուսահոգին թվին ՌՄԵԳ (1794)-ին:

ե. 243բ (Նուրգիր). Գրեցաւ [գ]իրս Երեմիստեանին միջումն ձեռամբ սարկաւար Սաղաքել, թուականի յայոց ՌՃԺԷ (1668):

զ. 243բ (Շղագիր). Աւետարանիս գինն տւել են մենն ձի՝ ԲՌԷՃ (2700), մենն մեղար՝ ԵՃ (500), մենն աղի քսակ՝ Խ (40) շահի, Ճ (100) մարջան հատեկ, մենն ԼԳ (33) մրջ[ան], մենն ԺԷ (17) մրջան, է բմէն:

է. 243ա (Շղագիր). Աւդ, աղաչեմ դամենեսեան, ո՛վ քա[հա]նայք, կարդալով կամ արինակելով, Քրիստոսի սիրոյն համար մի Աստուած ողորմի աւսէ[ք] Հայրապետին և իւր ծնողացն. ամէն:

բ. 68ա (Ստորին լուսանցում, շղագրով). Աստուած ողորմի Հայրապետին (Նույնը՝ 112բ, 235բ):

## 19

## Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

ՌԺ—1561

Գրիչ՝ Թորոս երէց:

Թերթ՝ 283: Պրակ՝ Ա—ԻԲ: Նյութ՝ թուղթ: Մեծութիւն՝ 15,7×21,6: Գրութիւն՝ երկսյուն: Գիր՝ բոլորգիր: Տող՝ 21: Կազմ՝ դրոշմադարձ կաշի, միջուկը՝ տախտակ, աստառը՝ կարմիր մետաքս:

Մանրանկարչութիւն՝ Հովհաննէս ավետարանիչ, խորաններ, կիսախորաններ, լուսանցադարձեր և զարդազեր:

Մանր. Ձեռագիրս պատկանում է Արթիկ քաղաքի բնակիչ Տիգրան Հակոբյանին:

## ՀԻՇԱՏԱԿԱՐԱՆ

## 1. Գրչի

ա. 5ա (տօրանի մեջ). Խոնար[հ] ծառա Թորոս, հրամանաւ մահտեսի Նահապետ[ի], մահտեսի Կարապետն Մանառեան ամիրայի արքեամբ և ծախիւ[ք] գրեցաք ի թվին ՌԺ (1561), որ և ընթեռնանի, ի սուրբ եկեղեցին [յ]ի-



շատակ մառննցի (?), գտարին ի մի շաբաթով <ունի> ունի, և ընծայս մեծագինս Աստուածամայր եկեղեցին քան սա ժ (10) տարի առաջ:

բ. 92ա. Ո՛վ սուրբ ընթերձաւդ, զԹորոս էրեցս գրիշս յիշեայ և Աստուած զձեզ յիշէ:

գ. 222ա. Սոսկամ պտեղաերզս՝ Թորոսս էրեց վասն անարէնութեան իմոց գործոց, որս ասէ սրբոց. եւ ես եմ անկեալ յանդունդս խորոց: Մեղա Տեառն, մեղա Տեառն, մեղա Տեառն:

դ. 282բ. Զխորհեմ ընթերձողս, աղաչեմ յիշման արժանի առնել զբազմայմեզ զծող սորա՝ զԹորոսս, ու անկանի ոտս ձեր, զի ձմեռ էր և ցուրտ, և սկիզբն արարաք յունվարի ժ (10) և վերջ՝ փետրվարի ԻԶ (26):

20

Մ Ա Շ Տ Ո Յ

ԺԶ—XVI

Թերթ՝ 148: Պրակ՝ Ա—ԺԳ: Նյութ՝ թուղթ: Մեծություն՝ 10,2×14,3: Գրություն՝ միասյուն: Գիր՝ նոսրգիր: Տող՝ 21: Կազմ՝ զրոշմաղարդ կաշի, միջուկը՝ տախտակ: Վիճակ՝ բավարար:

Մանր. Զեռագիրս պատկանում է Արթիկ բաղաբի բնակիչ Տիգրան Հակոբյանին:

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹՅՈՒՆ

—1ա Յանկ:

1. 1բ—130բ [Մաշտոց ձեռաց]:

2. 131ա—147բ [Տաղք և զանձք]:

ա. 131ա [Տաղ Առաքել վարդապետի (ծայրակապ՝ ԱՌԱՔԵԼ)]—Այսօր հՀաս հրաման արարչէն...

բ. 132բ. Տաղ կորիւնի ասացեալ— ես գիտէի թէ աշխարհս ինձ մուլք էր տրւած...

գ. 133բ. Տաղ կըտըրնի, լաւ ասա (ի Մսփին քերովքէէ)— Յէրէկ հողբորդ անցա...

դ. 135ա. Տաղ տղայի է, լաւ, անուշ ասէ (ի Նաղաշ եպիսկոպոսէ)— Արարիշն արարածոց մեզ բարկացաւ...

ե. 136բ. Տաղ մեծի է, լաւ ասա—Ո՛վ քահանայք և վարդապետք...

զ. 138ա. Ողբ վասն մեռելի, լաւ ասա—Ինձ ումէտ կայր և կուման...

է. 139ա. Տաղ դարիպի ասացեալ (ի Նաղաշ եպիսկոպոսէ)— Ղարիպի կեանքն է լալի, ողբերկական...

բ. 141բ. Գանձ վասն տղայի, լաւ ասա—Նայիմ, ողբամ ծընող տղայիս...

բ. 142բ. Երգ նրնջեցելոցն—Արարիչ և մարդասէր, անոխակալ և բարեգութ...

ժ. 144ա. Երգ նրնջեցելոց է—ես ասացի [ի] վերանալ յինէն...

ժա. 146բ. [«Տաղ ի վերսյ նորաշէն տան և այգի ունեցողի և լալու»]— Յամեն առաւոտ և լոյս...



Ժբ. 147բ. [«Ողբ ի վերայ մանկանց»]—Եկայք, սիրելիքս զամմէն, զեղ-  
կելի գերիս ողբացէք...

## ՀԻՇԱՏԱԿԱՐԱՆ

### 1. Հետազայի

ա. 148ա. Կեսարացի Տէր Պողոսին է այս Մաշտոցըն. թվին ՌՃԿԵ (1716) առի:

բ. (Սկզբի կազմաստառի վրա). Այս եղև թվին ՌՄԽԴ (1795), սեպտեմբերի Ը (8). Ես Տէր Գալուստըս ըստացայ զայս Մաշտոցս, որ վայելեմք որ-  
քան կենդ[անի] եմք:

գ. (Պահպանակ Աա). Ի թվին ՌՄՄԲ (1803)-ին ևս նորընծայ Տէր Մարէն-  
սըս առի վայելել, յիշատակ մահտեսի Պետրոսին, որդոյն՝ պարոն Քերօփին,  
վարձա Աստուծոյ առջէ:

դ. (Պահպանակ Աբ). Հակոբ քահանա Ասլանյանը ձեռնադրվել է 187[0]  
թ., մահացել է 1952 թ.:

ե. 12ա. Խորեն քահանա Տէր-Հակոբյան Ձիթիհանֆովցին՝ 1917 թ., էջ-  
միածին:

զ. 130բ. Ձիթիհանֆովցի Խորեն քահանա Տէր-Հակոբյանը ծնվել է  
1870 թ., ձեռնադրվել է 1902 թ., Սևան, Սարգիս Կախկոպոսի ձեռքով:

## 21

## ԱԻԵՏԱՐԱՆ

### Ա. Յոհան

ՁԺԹ—1470

Գրիչ, ստացող՝ Աբէլ:

Թերք՝ թերթակալված չէ: Պրակ՝ Ա—Ի×12: Նյութ՝ թուղթ: Մեծություն՝  
18,5×27,5: Գրություն՝ երկսյուն: Գիր՝ բոլորգիր: Տող՝ 25: Կազմ՝ դրոշմադարձ  
կաշի, միջուկը՝ տախտակ, աստառը՝ կարմիր կտավ: Պահպանակ՝ մագաղաթ-  
յա թերթ, ուղղադիծ և բոլորգիծ երկաթադրով, մասն Ավետարանի:

Մանրանկարչություն՝ ավետարանիչներ, խորաններ, կիսախորաններ, լու-  
սանցազարդեր և զարդագրեր:

Մանր. Ձեռագիրս պատկանում է Արթիկի շրջանի Մեծ Մանթաշ գյուղի  
բնակիչ Արիստակես Տերտերյանին:

## ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹՅՈՒՆ

ա. Թուղթ Եսեքի առ Կարպիանոս:

բ. Համաքարբառ կանոնք Ա—Ժ:

գ. Աւետարան ըստ Մատթէոսի:

դ. Աւետարան ըստ Մարկոսի:

ե. Աւետարան ըստ Դուկասու:

զ. Աւետարան ըստ Յովհաննոս:



## ՀԻՇԱՏԱԿԱՐԱՆ

## Գրչի

Այսմ անմահ <մահ>ական ըմպելո և անգիւտ մարգարտիս և ամենա-  
դով արինակիս փափագաւդ եղէ՝ ես անարժան և սուտանուն Արել գրիչս, գը-  
րել ըզսայ ի ժամանակիս վերջինն՝ ի թուականութեան Հայոց ԶԺԹ (1470)  
[այլ ձեռքով՝ «ի դաւառս Գուգարաց, ի թվին Ռե» (1591)] ի դաւառս որ կոչի  
Խախոյ, ի դեաւդս որ կոչի Սուրբ Յոհան, ընդ հովանեաւ Սուրբ Աստուածա-  
նիս և Սուրբ Յովհաննու, և այլ ամենայն սրբոց, որ աստ կան հաւաքեալ:

Արդ, աղաչեմ զամենեան, որ ընթեռնուր զսուրբ Աւետարանս զայս, յի-  
շեսջիբ ի սուրբ յաղաթս ձեր զփցուն գրիչս՝ սուտանուն Արելս // և հայրն իմ՝  
զՅեսային, և ըզմայրն իմ՝ զՇուշանն, և զեղբայրն իմ՝ զՍիմէոնն: Դարձեալ  
յիշեցէք ըզԱզաւն տանտիկին և խնդրեցէք մեղաց թողութիւն: Դարձեալ զՂա-  
գար տնտեսն և խնդրեցէք զմեղացն թողութիւն:

Ծանոթ. Ունի նաև Ռե (1591), ՌՄԱ. (1602) և ՌՄԶ (1757) թվականների  
հիշատակագրութիւններ, որոնք հնարավորութիւն չունեցանք ընդօրինակելու:

## 22

## Ա Ղ Օ Թ Ա Գ Ի Ր Ք

## Հալիճո՛ր

ՌՃԼԹ—1690

Ստացող՝ Մարիան ապաշխարող:

Թերք՝ 96: Պրակ՝ Ա—Ը×12: Նյութ՝ մագաղաթ (1—68), թուղթ (69—96):  
Մեծութիւն՝ 8,2×10,8: Գրութիւն՝ միասյուն: Գիր՝ բոլորգիր: Կազմ՝ դրոշմա-  
զարդ կաշի, միջուկը՝ տախտակ:

Մանրանկարչութիւն՝ ճակատազարդ, լուսանցազարդ և զարդագրեր:

Ծանոթ. Ձեռագիրս պատկանում է Ապարանի շրջկենտրոնի բնակիչ Գուր-  
գեն Քոչարյանին:

## ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹՅՈՒՆ

1. Սրբոյն Եփրեմի Խո[ւոյն]։ Ոյք ընդ Աստուծոյ—Տե՛ս, Տէր, զտա[ռա-  
պանս] իմ և զցաւս... (Եփրեմի աղոթքները շարունակվում են մինչև 9 պրակի  
4-րդ քերթը, որից հետո գալիս են հետևյալ աղոթքները)։

2. Նորին աղօթք առ Տէր վասն գիշերոյ—Աղաչեմ զքեզ, Տէր Աստուած ա-  
մենակալ...

3. Եւ իւր խցումն, քէ որտեղ լինի։ Խաշականք է չորս կողմն, այսպէս  
ասա—Հայր սուրբ, Աստուած ճ[շմարիտ]...

4. [...] ի մօրէ—Աստուած որ զհայր և զմայր պատուեալ...

5. Այ[լ] աղօթք—Տէր իմ Յիսուս Քրիստոս, քեզ աւանդեմ...

6. Աղօթք առ պահապան հրեշտակն—Ո՛վ հրեշտակ Աստուծոյ...

7. ա. Աղօթք Գառնեցոյ ասապէալ ի կիրակին—Յաւիտենից և Աստուած  
և արարիչ...



- բ. Աղօթք երկուշաբթի ատուր—Ո՛վ ամենակալ Տէր իմ...
- գ. Աղօթք երեքշաբթի ատուր—Վերջին վայելչութեանցն վերանորոգող...
- դ. Աղօթք չորեքշաբթի ատուր—Անկանիմ առաջի քո և աղաչեմ...
- ե. Աղօթք հինգշաբթի ատուր—Ներող և ներգործող բազմից...
- զ. Աղօթք ուրբաթի ատուր—Էապէս բարի և ամենակարող զօրութիւն...
- է. Աղօթք շաբաթի ատուր—Սուրբ Երրորդութիւնն անբաժանելի...
8. Աղօթք զկնի հաղորդութեան—Հոգի Քրիստոսի, սրբեա՛ղիս...
9. Աղօթք առ Յիսուս—Ո՛վ բարի Յիսուս...
10. [Տաղ]—Անթիւ շարեօք անցա ես, [Մեղօք բանիւ մեղուցեալ եմ ես...
11. Տաղ Աստուածածնին առ խաչին ասացեալ—Ո՛վ իմ սիրեկան որդի,  
/ Սիրտս իմ աչքեալ կսկծի...

## ՀԻՇԱՏԱԿԱՐԱՆ

### 1. Գրչի

(2 պրակի 11-րդ քերքի ա էջ). Փա՛ռք... զրեցաւ բաղցրաճաշակ սուրբ Աղօթքս, որ է Խօսք Եփրեմի ընդ Աստուծոյ, ի յանապատն Հալիժորու, ի դուռն Սուրբ Աստուածածնի, ձեռամբ... (անունը ջնջված և անընթեռնելի) ապաշխարողի, ի/ վայելումն քոյր Մարանին, յիշատակ իւրն // և ծնողացն. ամէն:

Ձեռքս փրտի և հողանա,  
Մոխիր, փոշի, զազախ դառնա,  
Գիրս յիշատակ առ ձեզ մնա,  
Յիշէք առ Տէր զծող սորա:

Աւարտեցաւ թվին ՌՃԼԹ (1690): Աղաչեմ ձեզ, ո՛վ սուրբ յաղօթողք, յիշէք զմեզ յաղօթս ձեր յորդոր, և դուք յիշեալ լիցիք առաջի Քրիստոսի. ամէն:

## Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

ԺԵ—XV

Գրիչ՝ Յովհաննէս: Մաղկող՝ Առաքել: Ստացող՝ Աստուածատուր: Թերք՝ 311 (թերթակալված չէ): Պրակ՝ 26 (Ա.—Պ)×12 (Պ 11): Նյութ՝ թուղթ: Մեծութիւն՝ 24,5×18: Գրութիւն՝ երկսյուն: Գիր՝ բոլորգիր: Տող՝ 20: Կազմ՝ դրոշմազարդ շագանակագույն կաշի՝ դռնակով, միջուկը՝ տախտակ: Ա փեղկին մետաղե 5 խաչ (2-ը՝ ականակուռ, 1-ը՝ մակագրութեամբ) և 2 հմայիլ:

Պատառիկ-պանպանակ—Աւետարան Ղուկասու: ԺԱ.—ԺԲ դդ.: 1 (Ա.)+1 (Բ): Մագաղաթ, երկսյուն, ուղղագիծ երկաթագիր, եզրահատված: Կարգալ՝ Բաբ «նոյնպէս արասցէ... որ Յովնանայն» (Գ, 11—27): Աւար «եթէ անկեալ երկիր պագանիցես...դոր արարեր» (Գ, 7—23):

Մանրանկարչութիւն—Ավետում, Եղիսաբեթ և Մարիամ, Մնունդ, Քրիստոսի լվացումը, Քառասնօրյա գալուստն, Հովհաննէս Մկրտիչ և Հիսուս, Մը-



կրթութիւն, Ղազարի հարութիւնը, Ծաղկազարդ, Քրիստոսի առակներից, Ունկլա, Խաչելութիւն, Յուդարեր կանայք, Քրիստոսի պատանումը, Պայծառակերպութիւն, Դժոխքի ավերումը, Համբարձում, Հոգեգալութեամբ, Վերջին դատաստան, Փողհարութիւն: Մատթեոս, Մարկոս, Ղուկաս, Հովհաննէս և Պրոխորոն: Խորան՝ 7: Կիսախորան՝ 4: Լուսանցազարդեր և զարդագրեր: Գույներ՝ կարմիր, կապույտ, կանաչ, նարնջագույն, սև:

Վիճակ՝ բավարար: Տերունական նկարների ներկերը մասամբ թափւած: Վերջին պրակից 1 թերթ ընկած: Կազմի 3 փականներից 1-ը պոկւած:

Ծանոթ. Պատկանում է Ախալցխայի շրջանի Մեծ Պումաճ գյուղի բնակչուհի Նոյեմզար Ներսիսյանին (ծնվ. 1889 թ. Ախալքալաքի Լոմատուրց գյուղում), որը կտակել է իր աղջկան՝ նույն գյուղի բնակչուհի Սաթենիկ Լեոնի Գյումուշյանին: Ձեռագիրս ունեցել է ևս վեց «եղբայր», որոնք գտնվել են Ախալքալաքի և Ախալցխայի Մուղրութ, Ճալա (Չեչերեկ), Ճանճղա, Դամալա, Սուֆլիս, Փորթ Պամաճ գյուղերում: Ձեռագիրս տեսել է Մեսրոպ Տեր-Մովսիսյանը և առաջին էջում գրել՝ «ԺԵ դ., Մ. Մ.»:

#### ԲՈՎԱՆԳԱՌԻԹՅՈՒՆ

- ա. Համարաբառ կանոնք (Ա—Գ, Ե—Զ, Ժ, նաև՝ լուսանցային):
- բ. Աւետարան ըստ Մատթեոսի:
- գ. Աւետարան ըստ Մարկոսի:
- դ. Աւետարան ըստ Ղուկասու:
- ե. Աւետարան ըստ Յովհաննու:

#### ՀԻՇԱՏԱԿԱՐԱՆ

##### 1. Գրչի

ա. (Հովհաննու Ավետարանի վերջում). Փա՛ռք փրկչին, յիշատակ գրչի՝ Յովանէս անարժանի]:

բ. (Փողհարութիւնն նկարի տակ). Առաքել նկարաւղսն աղաչեմ յիշել ի Տէր:

գ. (Մարկոսի Ավետարանի վերջում). Արդ, որք հանդիպիք այս աստուածային գանձուցս, յիշեսցիք ի մաքրափայլ յաղաթս ձեր զառ ի Հոգոյն Սրբոյ լցեալն՝ զԱստուածատուր քահանայն, որ ստացաւ զսա ի յարգար վաստակոց իւրոց: Եւ ունէր պակասութիւն՝ զցանկն և զնշանագիրն, և սա լցոյց զպակասումն սորա՝ ի վայելումն անձին իւրոյ, զոր Տէր Յիսուս վայելեալ տացէ յերկար ամաւր. ամէն:

##### 2. Հետագայի

ա. (Մարկոսի Ավետարանի սկզբում, Ժէ դ.). Սառային հոգուն ԻԱ (21) ստակն. յիշեցէք:

բ. (Մարկոսի Ավետարանի վերջում, Ժէ դ.). Աստուած ողորմի Մովկիին հոգոյն բշ—ես (այսպես):

գ. (Յովհաննու Ավետարանի վերջում, կարմրագիր, Ժէ դ.). Աստուածային գանձիս փափ[ագ]էր սիրտ իմ, սուրբ Աւետարանիս փափագ առ ես սուտա-



նուն քահանայ Կարայպետ ի յարդար վաստակոց. սուրբ Աւետարանս առի ի յիշատակ ինձ մեղուցելուս և ծնաւդաց իմոց և զաւակաց իմոց՝ Պետրոսի և Քաթենոսի: Աղաչեմ զամենեւեան, որք հանդիպիք սուրբ Աւետար[ան]իս, զմեզ յիշման արժան աշխեք, Աստուած ինքն[ւ]լաւ գիտէ, որ այլ որ յիշատակ ի վերայ աշխարհի չէ ունիմ ես: Երես անգեալ աղաչեմ զսուրբ քահանայքա, որ զմեզ յիշման արժանի աշխեք: Ո՛վ զմեզ յիշէ, Աստուած զինքն յիշէ յիւր միւսանգամ զալուստն, զինքն յիշէ, որ է յուս ամենեցուն. ամէն:

24

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

(Կրկնագիր)

Ուխտեց քաղաք (Տայֆ)

ՁԼԹ—1490

Գրիչ՝ Մելքիսէթ երէց: Կազմող՝ Յակոբ Արաբկիրցի, Վարդ[ա]ն երէց. Ստացող՝ Սարգիս քհն: Թեր՝ 280—5 (թռիչք՝ 6, 7, 50, 78, 202). շարված 83բ—84բ, 130բ—131բ, 213բ—278բ: Պրակ՝ Ա—ԼԵ×8 (Ա, Բ, Իէ 7, ԼԵ 6): Նյութ՝ մագաղաթ, կոշտ: Մեծութիւն՝ 27×19,5: Գրութիւն՝ երկսյուն: Գիր՝ բոլորգիր: Տող՝ 20—23: Կազմ՝ դրոշմադարձ շաքանակագույն կաշի, միջուկը՝ տախտակ, աստառը՝ կապույտ կտավ, դռնակով: Մետաղե զարդերը հանված, 3 փականներն ու ելուստները բնկած:

Մանրանկարչութիւն—Կիսախորան՝ 2ա, 85ա, 132ա, 214ա: Լուսանցադարձ՝ բուսական, տաճար: Զարդագիր՝ հանդուցագիր: Գույներ՝ կանաչ կապույտ, դեղին, դարչնագույն:

Վիճակ՝ բավարար: Որոշ թերթեր կտրված-հանված:

Ծանոթ. Պատկանում է Ախալցխայի շրջանի Փոքր Պամաճ գյուղի բնակիչ Տերտերանց Աղասի Սահակյանին: Տիրոջ բարեհաճությամբ, ձեռագիրը 1976 թ. սեպտեմբերին բերվել է Մատենադարան, ախտահանվել, վերանորոգվել և կրկին վերադարձվել: Ձեռագիրս տեսել է Մեսրոպ Տեր-Մովսիսյանը և 1ա էջում գրել՝ «ՁԼԹ—1490. Մ. Մ.»:

## ԲՈՎԱՆԳԱՌՈՒԹՅՈՒՆ

Ձեռագիրս կրկնագիր է:

1. Հինը՝ երկսյուն բոլորագիծ երկաթագրով գրված Ավետարան է, հանվանաբար Ժ—ԺԱ դդ.: Լուսանցքներում կան գլխանիշ տառեր: Լվացված գրութիւնն՝ բնթեւեւի:

2. Նորը՝

ա. 2ա—83ա Աւետարան ըստ Մատթէոսի:

բ. 85ա—130ա Աւետարան ըստ Մատթէոսի (= Մարկոսի):

գ. 132ա—213ա [Աւետարան ըստ Գովհասու]:

դ. 214ա—276ա [Աւետարան ըստ Յովհաննու]:



## ՀԻՇԱՏԱԿԱՐԱՆ

## 1. Գրչի

ա. 276բ. Փա՛ռք... || (277ա) Արդ, այսմ անմահական բմպիլո եւ անգիւտ մարգարտիս եւ ամենագով արիւնակիս փափաքաւդ եղեալ սրբասէր քահանայն Սարգիս եւ ետ զազափարել զսա յիշատակ իւր եւ ամենայն արեան մերձաւորաց իւրոց, ի ժամանակս վերջինս, ի թուականութիւնս Հաոց Ջլթ (1490), ի դաւառս Տաոց, ի քաղաքս Ուխանց, առ դռան Սուրբ Կառապետիս եւ || (277բ) այլ սրբոցս, որ աստ կան հաւաքեալ: Այլ աղաչեմ ամենայն, որք ընթեռնուր զսուրբ Աւետարանս, լի սրտիւ ողորմի ասացէք Տէր Սարգ[ս]ին, եւ հարն՝ Դարին, եւ մարն՝ Խէրխարունի, եւ եղբարձն, եւ հարսներոյն, եւ փցուն զրչիս՝ սուտանուն իրիցուս Մէլփիսէրիս, եւ Աստուած զձեր մեղքն ոչ յիշէ:

բ. 1ա. Քրիստոս Աստուած, Տէր Յիսուս, տո՛ւր կարողութիւն ինձ հասանել յաւարտ:

## 2. Հետազայի

ա. 277բ (ԺԵ—ԺԶ դդ.). Վերջին ստացող սուրբ Աւետարանիս Կիրակոսն եւ զիւր կողակիցն՝ Մխմուրին, որդոյն՝ Խաչատուրին, Պետրոսին, Թումանին, եւ կազմող սորա՝ յԱռապիւեցի Յակոբ եւ Վարդ[ա]յն երէցն:

բ. 1ա. Թվին ՌՃՀԸ (1729) ապրելի Ժ (10) օրն շահն էկաւ յեջմիածին, Ե (5) օր կացաւ, դարձաւ զնաց:

գ. 1ա. Թվին ՌՃՀԸ (1729-ին), մարտի Ժ (10)-ին ես՝ Ասատուրի որդի, ես անառժան Տէր Ունանէս քահանայ դրոշմեցայ Աստուծով:

դ. 1ա. (1729). Յիշատակ է սուրբ Ավետարանքս Ասատուրին, ի[ւր] որդուն՝ Պետրոսին, Կիրակոսին, Համպարին եւ Տէր Յումանին:

ե. 1ա. Թվին ՌՃՁԳ (1735)-ին էկաւ Թամազն յերէվան յունիսի ԺԴ (14) օրն, կովեցաւ Ավտուլայ փաշի հետ, կտարեցի Ավտուլայ փաշին, էնոր հետեւ բերդերն ըռահի տվին, դուս էլ Օսմանլուն է:

զ. 1ա. Թվին ՌՃՁԵ (1736)-ին, որ մահն ընկաւ յերէվան, մինչեւ Զ (6) ամիսն ջառդեց, էնոր հետեւ Աստուծոյ ողորմութիւն հասաւ խըլսսաք ի մահէն:

է. 1բ. Թվին ՌՃՂԴ (1745) Թամաս եկաւ Երէվան, Յէկան փաշան կօտորվեցաւ, օսմանլուն փախան, բազում մարդիք գերի արաւ:

բ. 1բ. Թվին ՌԲՃ եօթանասնուն եւ ինն (1830) ուռումն էկաւ, Կարնոյ քաղաքն առ, մէկ տարի նստաւ. Ա (1) տարվան յետեւ բօվանդակ քաղաք եւ երկիր վերուց, իւր հետեւ բերեց լցուց Ախրլցըխայ, Չլուր, Զաւախէֆ, երկիրն ամենայն լցուց: Աստուած այսպէս էր կամեցել, օսմանին ձեռացէն մեղ աղայտեց: Աստուած Հայոց թագաւորին կեանք տայ. ամէն:

Ես, անառժան Տէր Սահակս գրեցի: Ով որ կարդալով զմեղ յիշէ, մէկ Հայր մեղայիւ զմեղ յիշէ, Աստուած իւր մեղքն չիշէ:

Գիրս մնայ, ձեռս զնայ,

Մատունքս ամէն ի հող դառնայ:

Աստուած իւր տեսութեանն արժան առնէ: Բաւ է:



բ. 277բ (ԺԸ դ.). Իրիցակին Սայխուլբան:

ժ. 277բ (ԺԸ դ.). Եւ այլ վերջի բստացողի Յակոբին, կողակուն՝ Անաին, իզրթոն՝ Աւետիսին, եւ ծնողաց՝ Համպարի, եւ մօրն՝ Գուլլատին, յԱրզուխանին, Վարդխաթու[ն]ին, զարմից եւ զաւակաց նոցին մէկ Հա]յ[ր մեղախ յիշէք, յիշեալ լիշի[ք] առաջ[ի] Աստուծոյ. ամէն:

ժա. 277բ. Օվ ոք այս սուրբ Աւետաւան ծախէ, պատիշն Յոթաէ եւ Կայէն առցէ. ամէն: Տվի յիշատակ Վերբեղ Սուրբ Աստուածածին թվին ՌՃՄՃ (1751):

ժբ. 278ա. Պա[տ]ճառ ազատութեան սուրբ Աւետարանին ի ձեռացէ անհաւատից մեղաւոր եւ անառժան, գծուց Տէր Գրիգորս եւ Յակոբս մէկ Հայր մեղախ յիշէք, յիշեալ լիշի[ք] յառաջի Աստուծոյ. ամէն:

ժգ. 279ա. ||| Շողակաթ ||| կիրայկի, Հոգէզալուստ, մայիս 10:

ժդ. 279ա. 1857 հուլիսի 15, օրըն կիրայկի, Վարքէվառ Ղազարոս ծնաւ: Տանուտէրն Այծեղշուրն էր, այն տիրոջն:

ժե. 279ա. Հազար ութ հարուր Կ-ինկին (1865), ունվար ամսոյ մէկին Մարինոս ծնաւ:

ժզ. 279ա. 1867-ին օգոստոս ամսոյ 28-ին Սահակ ծնաւ: Աստուած բարի վայելում տա. ամէն:

ժէ. 279ա. ՎԻԳ (1869)-ին սեկտեմբ[ե]րի 15 (15) Արէֆնազան ծնաւ, Մինաս ///

ժր. 279ա. Կէ տան ե ութակին (1868 թ.),

Ամսեան մետաւանին,

Որոմ գրեցաւ օգոստոսին...

Աստուածութիւնըն յաջողեաց,

Փափաքանօք հայրըն խնդրեաց

Ի վեհապետ սրբազանէ՝

Սայրիսք անուն վարդապետէ,

Սարկավարկութիւն տիրացուին,

Եվ շնորհեաց զուրար նորին:

Փա՛ռք, գոհութիւն պարգևողին,

Արժանացուց Ոհաննեսին:

ժթ. 279ա. Ի թիւն հազար ութ հարուր վացընըմէկին (1861) ե ունվարի բսանին տիրացու Ոհանէս ուրարակիր ե քահանայու Պաման գիւղի, շառավիղ Տէր Սահակին որդի Մինասեան առ Աստուած փոխեցաւ:

ի. 279բ. Հազար երեք հարուր տասնըշորին (1865), ունիսի տասնըմէկին, օրըն շափաթ, Սիւսեանն առ Աստուած փոխեցաւ, Միքայելին մայուն:

իա. 279բ. Ուրարակիր Ղազարոս տիրացու Յովհաննեսեան Տէր Սահակենց ծառանալ է Փոքր Պաման գեղջ Սուրբ Խաչ յեկեղեցւոջ ընդ Կարապետ քահանայի, Տէր Մարտիրոսին առեալ է զուրարակրութիւնն ի սրբազան Թադէոս եպիսկոպոսէ 1876 թուին, ի 6-ն ապրիլ ամսոյ: Ուսեալ է զուսումն ի Վարդանեան հոգևոր դպրոցին յԱխալցխա քաղաքին, ունի զվկայագիր ուսման իւրեանց:

իբ. Մերունի տիրացու Մինասս ետու զխընդիրն սարկաւարգութեան Ղազարու Տէր-Սահակեանց 1877 թիւին 25-ն նոյեմբերի:



իգ. 279բ. 1878 թիւին ի 20-ն մայիսի առ Աստուած փոխեցաւ Մովսէս Ալէքսանեանը, Նազօն ալ 85 օր առաջ:

իդ. 280ա. Հաղար ութ հարուր հօթանասունընչորս (1874) ամի ի տասն մարտի, օրն Դատաւորի կիրակին քառասներորդ պարբի եղև օծումն Բարդուղիմէոս քահանայի Տէր Նահապետեանց զարմի:

իե. 280ա. Եղև օծումն Տէր Գեորգայ Սահակեանց,

Օծեաց Գրիգոր արքեպիսկոպոս Սահիմեանց,  
Որ կոչեցաւ ի կարգ քահանայ սրբութեանցն  
Զեռամբն արհի Վարդանայ Վարդանեանց:  
Օծեալ եկեղեցւոյ կոչեալ է ի Սուրբ Նշան  
[2]ընումն կոչեալ էր ի լեառն Սուրբ Նշան,  
Եղև քրիստոնէիցս ի բազմանշան.  
Ընդհանուր եկեղեցին ունի հօթը նշան:  
Օրուա համարն էր առաջին ամսոյ տասին,  
Հաղար ութը հարուր հօթանասընընին (1879),  
Եղև տնօրէնական օրն շաբաթին  
Աստուած կարողութիւն տայ նորընծային:  
Աստուած վայելումն տայ իւր ծառային,  
Տալցէ փափագողաց ըզսէրն արժանի,  
Սրբութեամբ և պահօք սէրն է գովելի,  
Բայց մեղաւոր մարդ ևս գիտեմ կ'ապտակի:  
Գրեցաւ ձեռամբն ուրարակիր Ղազարէ,  
Ուսեալ է ի Վարդանանց հօգէոր դպրոցէ,  
||||| փոքր համառօտ և սակաւ է,  
||||| յանարժանէ.  
||||| Սահակեանց:

իզ. 280ա. ||| վեցին ||| դ մտուն քսանըութին հայր իմն Տէր Սահակ Տէր-Գրիգորեան առ Աստուած փոխեցաւ:

իէ. 280ա. Հաղար ութը հարիւր ունցուներկուսին (1882), փետրվարի քսան և վեցին, քառասներդացի մեծ պահքին առ Աստուած փոխեցաւ Մարիամ Տէր-Ղազարոսեանցը:

իբ. 280բ. Հասարակ խօսքով, յուշիմ մտքով էր սոյն մարդ,  
Կարնից գաղթած՝ Պաման գիւղիս դարձաւ զարդ.  
Հայրոյր ամաց ծեր հասակովն պահպանեց  
Եկեղեցի, թէ ժողովուրդ, տան էրէց,  
Իսկ ի վերջոյ սոյն կենակցի հետ ննջածս,  
Տէր Սահակի որդի Մինասն էր յիշածս:

1882:

իբ. 280բ. Այ այս տապանի տքնի յակն դահանակ  
Արի երէցն հայոց զգօն տէր է Սահակ,  
Եօթանասունմէկ ամ սա քահանա էր,



Հարիւր քսան ամաց առ հարսն աւելաւ,  
 Եթող իւր յիշատակ գովելի համբաւ:  
 Արդ, աստ հանդիպիք, բարի մաղթեցէք,  
 Զփափագ սրտի իմոյ այսու առլցէք:

$$18 \frac{8}{28} 46:$$



ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ՏԱԽՏԱԿ

| №  | Բովանդակութիւն | Ժամանակ | Վայր           | Գրիչ          | Ծագող  | Ստացող    | Հասցե                         |
|----|----------------|---------|----------------|---------------|--------|-----------|-------------------------------|
| 1  | Տաղարան        | ԺՀ/ԺԹ   | —              | —             | —      | Գրիգոր    | Երևան, Ե. Գ. Ալոյան           |
| 2  | Հմայիլ         | ԺԵ      | —              | —             | —      | Աբօ       | Երևան, Ե. Գ. Ալոյան           |
| 3  | Հմայիլ         | 1707    | Թաղ (Շատախ)    | Ստեփանոս      | —      | —         | Երևան, Ե. Գ. Ալոյան           |
| 4  | Հմայիլ         | ԺՀ      | —              | —             | —      | Յարութիւն | Երևան, Ե. Գ. Ալոյան           |
| 5  | Ուրբաթադիրք    | ԺԵ      | Բատականց       | Ստեփանոս      | —      | Յովհաննէս | Երևան, Ե. Գ. Ալոյան           |
| 6  | Սաղմոսարան     | ԺԵ      | —              | Գրիգորիս      | —      | —         | Երևան, Ե. Գ. Ալոյան           |
| 7  | Ուրբաթադիրք    | 1730    | —              | —             | —      | —         | Երևան, Ե. Գ. Ալոյան           |
| 8  | Ուրբաթադիրք    | ԺՀ/ԺՀ   | —              | —             | —      | —         | Երևան, Ե. Գ. Ալոյան           |
| 9  | Նոր կտակարան   | ԺԳ      | —              | —             | —      | —         | Երևան, Ե. Գ. Ալոյան           |
| 10 | Հմայիլ         | ԺՀ      | —              | —             | —      | Մաղաբիա   | Նուխի, Վ. Ս. Մուրադյան        |
| 11 | Աւետարան       | ԺՀ      | Արզրում        | —             | —      | Աւետիս    | Սարահարթ, Շաշուռ, տատ         |
| 12 | Աւետարան       | 1660    | —              | —             | —      | —         | Ջրատատ, Խ. Ա. Մինասյան        |
| 13 | Աւետարան       | ԺԵ      | —              | —             | —      | —         | Հրազդան, Վ. Հ. Բեգլարյան      |
| 14 | Աւետարան       | 1449    | Աղթամար        | Գրիգոր        | Գրիգոր | Մկրտիչ    | Կաթավաձոր, Գ. Ս. Գրիգորյան    |
| 15 | Աւետարան       | 1661    | Գրնդրանց       | Վարդան        | —      | Մելիսեթ   | Երևան, Ս. Ս. Մելիք-Խաթաբեկյան |
| 16 | Սաղմոսարան     | 1635    | Եղիազարու վանք | Կարապետ եպոս. | —      | Մխիթար    | Մեծամոր, Ա. Ազաջանյան         |
| 17 | Աւետարան       | 1583    | Յոհանավանք     | Ովանէս        | —      | —         | Արթիկ, Տ. Հակոբյան            |
| 18 | Աւետարան       | 1469    | Գորի           | Գրիգոր        | —      | —         | Արթիկ, Տ. Հակոբյան            |
| 19 | Աւետարան       | 1568    | Տաթև           | Յովաննէս      | —      | —         | Արթիկ, Տ. Հակոբյան            |
| 20 | Մաշտոց         | 1561    | —              | Թորոս         | Մարկոս | —         | Մեծ Մանթաշ, Ա. Տերտերյան      |
| 21 | Աւետարան       | ԺԶ      | —              | —             | —      | —         | Ապարան, Գ. Բոչարյան           |
| 22 | Աղօթադիրք      | 1470    | Ս. Յոհան       | Երէւ          | —      | Աբէլ      | Մեծ Պաման, Ե. Ներսիսյան       |
| 23 | Աւետարան       | 1690    | Հալիձոր        | Յովհաննէս     | —      | Մարիան    | Փոքր Պաման, Ա. Սահակյան       |
| 24 | Աւետարան       | ԺԵ      | —              | Մելիքիսէթ     | Առաքել | Սարգիս    |                               |
|    |                | 1490    | Ուխտեց         | —             | —      | —         |                               |